

EVLYÂ ÇELEBİ SEYÂHATNÂMESİ'NDE AHMED YESEVÎ

MÜJGÂN CUNBUR*

Büyük insanlar, anıt kişiler vardır. Dünyanın belirli bir bölgesinde, ne kadar uzun olursa olsun, yine sınırlı bir zaman kesiminde şahsiyetleri, fikirleri ve eserleriyle, etkili liderlikleriyle göze çarparlar. Orta Asya Türk dünyası için Hoca Ahmed Yesevî bir büyük insan, bir anıt kişidir. Ancak onun güçlü şahsiyetiyle, Türk tefekkür tarihinde önemli yerleri olan “Hikmetleri”yle bu bölgedeki etkisi, manevî bir lider olarak onikinci yüzyıldan günümüze kadar sürmüştür. Yalnız Türkistan’da yaşayanlar değil, bu ülkenin uzak, yakın çevresindeki Türk soyundan gelenler dahi, çok çetin şartlar altında geçirilen son yetmiş yılın sıkıntılarına dayanma gücünü, millî benliklerini, Türklük şuurlarını kaybetmeme imkânını onun manevî kişiliğine sığınmada bulmuşlardır. Hoca Ahmed Yesevî’nin bir şair olarak etkisi de yalnız Doğu Türk Edebiyatı tarihinde değil, Batı Türkleri edebiyatında da devam etmiştir. Nitekim Prof. Dr. Fuad Köprülü’nün “Hoca Ahmed Yesevî. Çağatay ve Osmanlı Edebiyatları Üzerindeki Tesiri” adlı makalesi, bu konuda bir öncü çalışmadır¹. Ayrıca Köprülü bir büyük eseri, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıfları*’ı Ahmed Yesevî ve Onun Anadolu’daki izleyicisi olan Yûnus Emre’ye ayırmıştır.

Hoca Ahmed Yesevî’nin Osmanlı Devleti sınırları içindeki etkileri Yûnus Emre dışında, şiirden başka alanlarda da devam etmiştir. Onyedinci yüzyılda, bu etkinin izlerini gördüğümüz bir eser de *Evlîyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*’dir.

Türk kültür tarihi araştırmaları için bir çok konuda Evliyâ Çelebi’nin bu büyük eserinin zengin bir bilgi kaynağı olduğu bilinmektedir. Bir kısım bilim adamlarına göre, Evliyâ Çelebi’nin eserindeki bazı bilgilere ihtiyatla bakmak, onları tartışmak gerekir. *Seyâhatnâme*’de verilen bilgilerin bir kısmını geniş bir muhayyilenin ürünü sayanlar, bir kısmını mübalağalı bulanlar vardır. Evliyâ Çelebi’nin anlattıklarında belki yer yer abartmalar görülebilir, ancak gerçeğe uymasa da, tartışmaya açık olsa da Evliyâ

* Dr., Milli Kütüphane Emekli Başkanı.

¹ Köprülüzâde M. Fuad, “Hâce Ahmed Yesevî, Çağatay ve Osmanlı Edebiyatları Üzerindeki Tesiri,” *Bilgi Mecmuası*, I. cilt, Sayı: 6, Nisan 1330(1914), s. 611-645.

Çelebi'nin eseri zevkle okunur. Onun verdiği bilgiler, en ciddî eserlerde bile bir kaynak olarak kullanılmaktan vazgeçilmez.

Evliyâ Çelebi bazı yanılmalarında ve mübalâğalarında tek başına da değildir. Bunlarda Çelebi'ye bu olayları, kişileri, menkıbe ve inanışları anlatanların da bir dereceye kadar payları vardır. Çelebi kendisine hikâye edilenlere çoğu kere ilk anda inanmamakta, "tahkik ve tedkik süzgeci"nden geçirmekte, baş vurduğu bilgi kaynaklarının adlarını vermektedir. Kendisine nakledilenlerden bir kısmını tereddütlerini de belirterek kitabına almaktadır.

Ancak ne olursa olsun, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi* seyahat edebiyatımızın en önemli ve en büyük eseridir. İşte bu eserde yer yer büyük Türk düşünürü Hoca Ahmed Yesevî'nin anıldığı görülüyor. Evliyâ Çelebi, onikinci yüzyılın bu etkili insanından genellikle iki türlü bahsetmektedir:

1. Evliyâ Çelebi baba soyunu, soy kütüğünü genellikle "Cedd-i izâmımız Türk-i Türkân" diye sıfatlandığı Hâce Ahmed Yesevî'ye bağlamaktadır.

2. Anadolu ve Rumeli seyahatlerinde rastladığı makam, mezar ve kurdukları kuruluşlardaki Ahmed Yesevî halifeleri ve bunların mensupları. Bunlar birkaç alt bölümde ele alınacaktır.

1. *Evliyâ Çelebi'nin soykütüğünde Ahmed Yesevî'nin yeri:*

Seyâhatnâme'sinin başlarında Evliyâ Çelebi kendisinden ve babasından şöyle bahseder:

"Hikmet-i Hudâ sebeb-i seyâhat ve geşt ü güzâr-ı vilâyet olan mahlas-ı hakîr u fakîr ve da'imî kesîrû't-taksîr seyyâh-ı âlem ve nedîm-i (beni) âdem Evliyâ-yı bî-riyâ Muhammed Zillî b. Dervîş..."²

Bu ibareye göre Evliya Çelebi'nin adı Dervîş oğlu Muhammed Zillî olarak anlaşılır. Eserin yazma nüshalarındaki müstensih hatasından kaynaklanan bu yanlış, matbu nüshanın ilk cildinin iç kapağında da "Evliyâ Çelebi Muhammed Zillî b. Dervîş" şeklinde tekrarlanmıştır³. Nitekim kendisi baba adının doğru şeklini "Bu hakîr-i pür taksîr Evliyâ-yı bî-riyâ ibni Dervîş muhammed Zillî" diye verir⁴. I. Ahmed Camii'ni anlatırken "Pe-

² *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*. I. cilt, Dersââdet 1314, İkdâm Matbaası, s. 28.

³ *A.g.e.*, I. cilt, iç kapağı, *Seyâhatnâme*'yi sadeleştirerek yayımlayan Zuhurî Danışman, bu kayıdn "Evliya Çelebi Mehmed Zillî ibn-i Dervîş Mehmed" şeklinde olduğunu yazar. Bkz., cilt I, s. 5.

⁴ *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, I. cilt, s. 212.

derimiz Dervîş Muhammed Zillî serzergân iken inşa olunup"⁵ der. *Seyâhatnâme*'nin Bağdad bahsinde "Bu sergüzeşti ser-zergerân-ı Dergâh-ı Âlî peder-i azîmimiz Dervîş Muhammed Aga-yı Zillî'den istima' itdük. Zirâ o gazâlarda bile oldukları haysiyetiyle hakikat-i hâle vâkif idiler" diye baba adının Dervîş Muhammed Zillî olduğunu teyîd eder⁶.

Evliyâ Çelebi'nin baba adındaki "Zillî"nin mahlas olduğu Dervîş Muhammed Ağa'nın *Seyâhatnâme*'nin dokuzuncu cildinde yer alan manzum tarihlerinden anlaşılmaktadır⁷.

Evliyâ Çelebi soykütüğünün tamamını gezisinin Mısır bahsinde Donkude'deki mağarada kendini tanıtırken vermiştir:

"... Evliyâ Çelebî ibn-i Dervîş Muhammed Zillî ibn-i Kara Ahmed ibn-i Demirci-zâde Kara Mustafa Paşa eş-şehîd ibn-i Durhan Beğ ibn-i Yavuz-Er ibn-i Ece Yâkub ibn-i Allahverdi Akay ibn-i Muhammed Kirmânî ibn-i H'âce Ahmed Yesevî."⁸

Bu şeceredeki isimlerden türlü vesilelerle *Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi*'nin çeşitli yerlerinde bahsedildiği görülür. Örnek olarak "cedd-i izâmımız merhum-ı saîd ü şehîd" diye sıfatlandığı dede babası Kara Mustafa Paşa'dan Kütahya'daki Zereğen Mahallesinde yaptırdığı Kara Mustafa Beğ Câmî'i'ni anlatırken "Yıldırım Han Veziri İshak Paşa kendüyi şehîd itmişdür. Nice kerre Aydın ve Saruhan Sancağına mutasarrıf olup ba'dehu Anadolu valisi iken bu câmî'i inşâ itmişdür. Halâ tevliyyeti hakfirin üzerindedir. Bir hayli yirlerini ta'mîr u termîm itdük."⁹ diye söz açar.

İstanbul'daki kabirler bahsinde Meyyitzâde Kabri'nden söz açtığı sırada:

"Bu sultanın kurbinde bir suffe-i kârgîr üzere pederimiz (Dervîş Muhammed Zillî) ve valdesi ve dedemiz (Demirci Kara Ahmed) ve dedesi (Yavuz-Özbek) ve valdemiz ve'l-hâsıl bî-hisâb akrabamız medfundur" der¹⁰.

Şeceredeki Yavuz-Er, kabir yeri bildirilirken (Yavuz-Özbek) diye anılmıştır. Yine *Seyâhatnâme*'nin ilk cildinde İstanbul'un fethi anlatılırken de bu şahsın adı (Yavuz-Özbek) diye yazılmıştır:

⁵ *A.g.e.*, I. cilt, s. 218.

⁶ *A.g.e.*, 4. cilt, s. 398.

⁷ *A.g.e.*, 9. cilt, s. 24.

⁸ *A.g.e.*, 10 cilt, s. 915 v.d.

⁹ *A.g.e.*, 9. cilt, s. 21-22.

¹⁰ *A.g.e.*, I. cilt, s. 424-425.

Baysun, Cavit: "Evliyâ Çelebî, *İslâm Ansiklopedisi*, 4. cilt, s. 401'de Yavuz-Er'in Sağrıcılar Câmî'i hazîresinde yattığı yazılıdır.

“Ol asırda büyük dedemiz Yavuz-Özbek Ebu'l-Feth'in mîr-i alemliği hizmetinde olup İslambol fethinde dedemiz ma'an bulunup Unkapanı'nın içyüzünde Sagricılar Câmî'i zemîninde olan binâları dedemiz mâli-ganâ'im ile kabz idüp ba'de'l-feth bir câmi' ve yüz dekâkin inşâ idüp câmi'e vakf itmüşdür.”¹¹

Yine eserin ilk cildinde bu şahsın câmi'nden bahsederken, bu kerre ceddinin adını (Yavuz-Er) diye anmıştır:

“Yavuz-Er Câmî'i: Bânisi Ebu'l-Feth Sultan Mehemed Han'ın adamlarından ve bu hakîrin ecdadındandır. Unkapanı'nın içeri yüzünde Sagricılar içinde bir kubbeli bir câmi'dir.”¹²

Şeceredeki Yavuz-Er'in babası Ece Yakub'u da bazen Germiyan-oğlu Yâkûb Bey'in oğlu olarak gösteren¹³ Evliyâ Çelebi, Çardak Kasabası'ndaki Ece Yâkûb Câmî'inden bahsederken, bu câmi'in bânisinin kendi ceddinin biraderlerinden olduğunu ve silsilelerinin Hâce Yesevî'ye ulaştığını söyler¹⁴.

Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâmesinin* birkaç yerinde Ahmed Yesevî sülâlesinden geldiğini yazar ve “Ceddimiz Türk-i Türkân H'âce Ahmed Yesevî Hazretleri” der¹⁵.

Ancak bu hususu gerek Prof. Fuat Köprülü, gerekse Prof. Cavid Baysun bir iddia saymışlar, *Encyclopédie de l'Islam'a* Evliyâ Çelebi maddesini yazan Mordtmann, bu bahse hiç yer vermemiştir¹⁶.

Evliyâ Çelebi'nin sülâlesini Ahmed Yesevî'ye bağlaması, Prof. M. Cavid Baysun'un ifadesiyle “... sülâlesinin Ahmed Yesevî'ye bağlanması da Türkler arasında bir çok kimselerin kendilerini bu meşhûr velî neslinden göstermeleri mâhiyetinde bir iddiadan ibâret” olabilir. Ancak bu iddia Hoca Ahmed Yesevî etkisinin Onyedinci yüzyılda da bütün canlılığı ile devam ettiğinin çok belirgin bir delilidir. Bu etkinin yüzyıllar boyu yayılıp genişleyerek sürdüğünün çok daha belirgin delilleri ise Evliyâ Çelebi'nin ziyaret ettiği makam ve mezarlarıyla, konuk kaldığı zaviye ve dergâhlarıyla Ahmed Yesevî halifeleri, fukaraları ve bunların mensuplarıdır.

¹¹ *A.g.e.*, I. cilt, s. 94.

¹² *A.g.e.*, I. cilt, s. 311.

¹³ *A.g.e.*, I. cilt, s. 425.

¹⁴ *A.g.e.*, 6. cilt, s. 226.

¹⁵ *A.g.e.*, I. cilt, s. 100.

¹⁶ Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 2. Basım, Ankara 1966, s. 63; Baysun, M. Cavid, “Evliya Çelebi,” *İslâm Ansiklopedisi*, 3. cilt, s. 401.

2. *Anadolu ve Rumeli Seyahatlerinde Evliyâ Çelebi'nin rastladığı Makam ve Mezarlarıyla, Konakladığı Zaviye ve Dergâhlarıyla Ahmed Yesevî Halîfeleri, Fukaraları ve Bunların Mensupları:*

Evliyâ Çelebi'nin Anadolu'da ve Rumeli'de ziyaret ettiği makam ve mezarlarla konuk kaldığı asitanelerin sahiplerinin bir kısmı Ahmed Yesevî'nin izniyle Batı Türkillere göçüp gelmişlerdir. Bir kısmının Horesan'dan, bir kısmının da "Diyar-ı Mâhân"dan geldiğini yazar. "Diyar-ı Mâhân" adını verdiği bu yerden gelenler arasında Danişmendîler'le Selçuklular'ın¹⁷ ve Osmanlılar'ın bulunduğunu söyleyen Evliyâ Çelebi, Osmanlılar'ın gelişinden Ahlat'da kendi adlandırışıyla (Kaya Alp Bay)ın mezarını ziyareti sırasında bahseder:

"Osmanlılar'ın ecdâdından Ertuğrul dedesi (Kaya Alp Bay), onun karadaşı (Bayındır Han), Ertuğrul'un babası (Süleyman Bay) -ki Ca'ber Kal'esi dibinde ve nehr-i Fırat'da magruk olmuştur- Cengiz Tatarları derdinden diyar-ı Mâhân'ı terk idüp Ahlat'da Sultan Celâyir'e gelüp boy beği olarak sâkin olurlar."¹⁸

Evliyâ Çelebi, gelenlerden bir kısmını "Ahmed Yesevî fukarası" diye anar. Bunlardan bir kısmı Bursa fethinde, bir kısmı da İstanbul'un zaptında bulunmuşlardır. Çoğu daha sonra Anadolu Abdalları diye anılan zümredendir.

1) *Seyâhatnâmedeki Abdallarla İlgili Kuruluşlar:*

Bu kuruluşlardan ikisi Bursa fethine katılanlara aittir:

"Eş-Şeyh Geyikli Baba Sultan: Fukara-yı Yesevî'den Azerbaycan şehrinden Çeri Hasan sülâlesindedir."

Bu cümle Yunus Emre'nin "Geyikli'nin Şol Hasan" mısraını hatırlatır. Evliyâ sözlerine devamla:

Azîm dağlarda vahşi sığırlara süvâr olup Orhân Gâzi ile sefere gitmişdir. Bârhânesini bile vahşi gazallere yükledirmiş, Brusa'da iç kal'ede bir dıraht-ı müntehâ dikmişdir. Hâlâ evce peyvestedir. Tekyesi Orhan Gazi binâsıdır."¹⁹

"Eş-Şeyh Hazret-i Abdâl Mûsâ: Bu da Yesevî fukarasındandır. Hacı Bektaş ile Rûm'a gelmiş ve nice kerâmâtı zâhir olmuştur. Ez cümle Ge-

¹⁷ *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, 3. cilt, s. 14.

¹⁸ *A.g.e.*, 4 cilt, s. 135.

¹⁹ *A.g.e.*, 2. cilt, s. 46. Geyikli Baba için bkz., Müjgân Cunbur, "Geyikli Baba," *Türk Halkı Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler*, 1, Ankara 1985, s. 385-395.

yikli Baba'ya kor olmuş âteşi pamuk içine sarup hedayâ göndermiştir. O da mukabeleten sūd göndermiştir ki remzi sen ateşle penbeyi imtizaç itirdin ise ben de vahşi gazalleri teshîr idüp lebn-i hâlislerin yidüm, demekdür. Mâ'mûr bir tekyede âsudedür."²⁰

Evliyâ Çelebi, ayrıca Bursa'da "Davud Baba ziyareti"nden bahseder. Bunun da Yesevî fukarasından olduğunu, zaviyesinin "ayende ve revende dervişlerün mihmanserayı" sayıldığını yazar²¹.

Seyâhatnâme'de Bursa zaviyeleri anlatılırken Abdal Murad tekyesinden de söz edilmiş, ancak Abdal Murad'ın Yesevî'ye mensubiyetine hiç dokunulmamıştır²². Nitekim Seyyahımız Antalya Elmalı dolaylarını gezerken ziyaret edip uzunca anlattığı Abdal Musa Baba'nın yine Yesevî'ye bağlantısı olduğuna işaret etmeden, Horasan erenlerinden ve Hacı Bektaş-ı Veli fukarasından olduğunu belirtmekle yetinmiştir²³. Türbede Kaygusuz Abdal'ın, Hasan Gazi ve Kadıncık Ana'nın mezarları vardır.

Bunun gibi Pustınpuş Baba ziyaretinde de Horasan erenlerinden olduğunu belirtmiştir²⁴. Afyon'da Kütahya yolu üzerinde yatan Yahşi ve Bahşi babalardan da Horasan erenleri diye bahsetmiştir²⁵.

Evliyâ Çelebi'nin Batı Anadolu'da ziyaret ettiği Yesevî mensuplarından birisi de Baba Sultan Âsitânesi'dir. Bu ziyareti şöyle anlatır:

"Bu dahi vasıfdan hâric ve medihden âric bir yaylağ-ı vâcibü's-seyrdür. Ve bunda Makam-ı Erba'în dirler bir ulu âsitâne olduğundan bu kûh-ı bü-lende Cebel-i Erba'în dirler. Amma yine Bozdağ'a muttasıldur. Bu dergâh içre Baba Sultan ismiyle müsemmâ bir er medfûndur. Hacı Bektaş-ı Veli (ile) Horasan'dan bile gelmiş bir pîr-i merd-i Horasânî'dür kim Horasan erenlerinden cedd-i izâmımız olan Türk-i Türkân Hvâce Ahmed-i Yesevi halifelerindendür kim anların nutk-ı dürer-bârları ile bu Baba Sultan bu yaylada âşiyânı olması sebebiyle ilâ-el'an bu yayla abâdân olmasınınun aslı oldur. Halâ tekyesinde ikiyüzden mütecâviz fukarâ-yı Yesevîyân-ı bektâşiyân cân-ı cânânlar vardır. Ve cemi'-i seyyâhân-ı cihân bu Âsitâne-i sa'âdetde mihmân olurlar. Ve cemi'-i erbâb-ı yayla gelüp ziyâret idüp nezerât virürler. Ve mâlî sadakatlar ile matbah-ı Keykâvüs'ünde nîmet-i firâvân

²⁰ *A.g.e.*, 2. cilt, s. 46; Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarîsinin İlk Devri*, İstanbul 1966, s. 102-104.

²¹ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, 2. cilt, s. 52.

²² *A.g.e.*, 2. cilt, s. 17 Yanlışlıkla Abdal Meram denilmiştir.

²³ *A.g.e.*, 9. cilt, s. 273.

²⁴ *A.g.e.*, 9. cilt, İstanbul 1935, s. 9; Ayverdi, E.H., *A.g.e.*, s. 208-216.

²⁵ *A.g.e.*, 9. cilt, s. 35.

tabh olunup bay u gedâya belki kâinen menkâne bu tekyegâhı her gâç bihasbe'l-merâm ârâmgâh idinen dervîş-i dilriş-i hırkapûşâna ve Baba'yı her subh ziyâret iden mihmânlar ve gayrilere Rezzâk-ı bî-ta'ab Hudâ-yı kerîm tarafından hâs u âmma ve merd u zenâna ve pîr u cevâna nân-ı bî-ımtinânı ve çorba-yı firâvânı, sımat-ı bî-kusûrı dervîşân u abdâlâna bast idüp şeb u rûz nîmet-i Baba bu makamda tenâvül olunur. Ba'de't-ta'am fukarâ-yı ibâdu'llah ol makamda evkat-ı hamse ve zikr-i tevhîd iştigaliyle hoş-hâl olurlar. Dâimâ böyle nazargâhdur. Ve bu Âsitâne-i Baba Sultan binâ idelden berü matbahında dört yüz seneye karîbdür kim ocağında âteş söyünmeyüp tencereleri ocakdan inmemişdür. İki âdem müsâfir gelse elbetde anların huzûrına (Hayrî't-ta'âm ma-hazar) diyüp Baba çorbası ve nân pâresi getürürler. Zirâ şân-ı dervîşân-ı zîşân böyle âyin-i Bektâşî-yândur."²⁶

Konuğa anlatılan tarzda yemek çıkarılması Bektaşilikten önce Yeseviliğin müstehabları arasında sayılmaktadır²⁷. Ahi "Fütuvvetname"lerinde de konuğa yemek ikramının şartlarının Baba Sultan âsitânesinde aynen uygulandığı görülmektedir.

Seyahatnâme'nin ilk cildinde İstanbul'un sur kapıları anlatılırken Horos Dede adıyla anılan kapı için şunlar yazılmıştır:

"Ve Horos Dede unkapanın'dadır. Anun için Horos Kapusu dirler. Ve kapunun taşra atebesinin içerü girerken sol tarafında atebe-i âlisi üzere bir horos tasviri vardır. Anun için Horoslu Kapu dirler. Ve Horos Dede ceddimiz Türk-i Türkân Hvâce Ahmed-i Yesevî Hazretlerinin fukarâsından olup Hacı Bektaş-ı Velî ile Horâsân'dan gelüp bir pîr-i fânî olup Fâtih ile İslâmbol'a girerken asâkir içre şeb u rûz yigirmi dört sâ'atde yigirmi dört kerre bang-i horos urup (Kum yâ gafilûn) dirdi. Guzzât-ı müslimîn ana anun için Horos Dede dirlermiş. Merhûm Yavuz-Er gayet mu'tekid olmağla bunların şerefine unkapanı'nun iç yüzünde bir câmi' inşâ etmişdür ki hâlâ Sâgrıcılar Çarşusu içinde Yavuz-Er Câmi'i ve Mahallesi vardır. Ba'dehu Horos Dede ömri âhir olunca Horos Kapusu dibinde merhûm olup merhûm dedemiz Unkapanı hâricinde şâh-râh üzerinde bir suffada defn idilmişdür. Cenbinde abdesthâne muslukları inşâ idüp hâlâ ziyâretgâh-ı nâsdir."²⁸

²⁶ A.g.e., 9. cilt, s. 179.

²⁷ Köprülü, M.F., *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1966, s. 84.

²⁸ Evliyâ Çelebi, a.g.e., I. cilt, s. 100; Horoz Dede Kabri, Yavuz-Er Sinan Câmii ve Yavuz-Er Sinan Kabri için bkz., Ayverdi, E. H. *Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri*, III. cilt, İstanbul 1973, s. 534-536, ayrıca bkz., a.g.e., IV. cilt, s. 756-763.

Evliyâ Çelebi İstanbul'un sur kapıları arasında Zindan Kapısı'nı anlatırken Baba Cafer Zindanı ve Baba Cafer soyundan Şeyh Zindanî Abdurrauf Samadanî'den de söz açar ve şöyle der:

“Anlar ki Bint-i Seyyid Sikkîn ki Akşemseddin kurbinde Torbalı köyünde medfûndur. Anlar İslâmbol zindânında medfûn Baba Ca'fer oğludur. Anlar Muhammed Hanefî evlâdıdır ki bizim ceddimiz Ahmet-i Yesevî ibn-i Muhammed Hanefî'ye müntehî olduğundan şecerelerimizde böyle tahrîr olunmağa haseb u nesebleriyle ma'lûmumuzdur.”²⁹

Evliyâ Çelebi böyle bağlantısı çok zor bazı ilişkileri, menkabelere dayalı söylentileri olduğu gibi kabul edip, eserine geçirmekte mahzur görmemiştir. Ancak bu anlatılanların temeli menkabe veya efsane de olsa, Ahmed Yesevî geleneğinin Bursa ve İstanbul fetihlerine uzanacak kadar yayıldığına da birer tanığıdır. Kaldı ki asıl adı bilinmeyen Baba Sultan zaviyesinde konuklara yemek pişirilen ocağın dört yüz senedir sönmediğinin bildirilişi bu geleneğin ne kadar eskilere dayandığına da bir işarettir.

Yesi'den Batı Anadolu'daki Bozdağ'a ulaşan Yesevî geleneğinin ve etkisinin izlerine aradaki bazı beldelerde de karşılaşılıyor. *Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi*'nde bu ize rastladığımız en doğudaki şehir, Şirvan hududunda bulunan “Niyazâbâd” ilidir. Bu şehirdeki Avşar Baba ziyâretinden Seyyâhımız şu cümlelerle bahseder:

“Ziyâret-i Avşar Baba: Bu zat cedd-i i'zâmımız Türk-i Türkân Hvâce Ahmed-i Yesevî hazretlerinin halîfelerindendir. Acemlerün bu zâte ve tarîka i'tikadları olduğundan tekyesinde yüzi mütecâviz fukarası vardır. Tekyenün âyende ve revendeye ni'meti mebzûldür. Kabri ziyâretgâh-ı hâs u âmmdür. Bu şehir âhâlisinin ekserisi Hanefiyü'l-mezhebdir.”³⁰

Evliyâ Çelebi'ye göre Merzifon'daki Pir Dede diye meşhur kişi de Ahmed Yesevî izniyle Anadolu'ya gelmiştir. Abdalân zümresinden olduğu anlaşılıyor. Âsitânesini ve konuklara yapılan ikramı Seyyahımız şöyle kaleme almıştır:

“Ziyâretgâh-ı Merzifon: Gavsü'l-vâsılîn, matlûbü't-tâlibîn, menba'-ı uyûn-ı müşâhede, mecma'-ı mücâhede (Eş-Şeyh Hazret-i Pîr Dede)-Horâsân'dan Türk-i Türkân Hvâce Ahmed-i Yesevî izniyle Rûm'a gelüp Merzifon'un şimalinde şehre nâzır mürtefi' bir zemînde sâkin olur, gâhice hamâmlarda yatar, meczûb-i Hudâ bir ârif-i b'illâh kimse idi. Pîr-i müşârün

²⁹ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, I. cilt, s. 102.

³⁰ *A.g.e.*, 2. cilt, s. 293.

ileyhün bir çok menâkıbı vardır. Hâlâ âsitânesi azîm kubbeler ile ârâste, meydân u matbah u dervîşân hücreleriyle pîrâste olup her gice iki yüz âdem konup göçer. İki yüzi mütecâviz ser-bürehne dervîşi vardır. Azîz hazretlerinün kubbe-i pür-envârına girüp bir yâsin-i şerîf tilâvet iderek rûhâniyetlerinden istimdâd eyledüm. Kabrinde müşk râyihâsından âdemün dimâğı mu'attar olur. Kabrinün dört çevresi musanna' çerâğ u şem'dân u kanâdil ile müzeyyendür. Hâlen cihâz-ı fakrî dülâb içinde mahfûzdur. Bu hakır muhibb-i Âl-ı Abâ olduğumdan "el-fakru fahrî" hadîsine imtisâlen küstâhâne ve fukarâlarınınun izniyle azîz sultânun bozdoğanı terkli keçe külâh tâcını tekbîr ile tekye-nîşîn (Memi Dede Can) başıma koydu. Cümle dervîşân gülbank çeküp hayır du'â itdiler. Âsitânesi kârgir binâdur."³¹

Evliyâ Çelebi Amasya'ya gelirken "Koyun Baba" külliyesini ziyaret etmiştir. Anadolu Abdallarından olan bu zâtın Hoca Ahmed Yesevî ile ilişkisinden Evliyâ Çelebi bahsetmiyor, ancak "Koyun Baba" adıyla anılmasının sebebini açıklarken yazdığı üzere bu kimse de Horâsân'dan geldiğine göre, Yesevî mensuplarından olması muhtemeldir. Seyyahın büyük bir saygıyla sıfatlandığı Koyun Baba'nın adına bağlanan kuruluş câmiîyle, türbesiyle, aş evi ve ziyafet yeriyle meydanı ve konuk eviyle, kileri ve matbahıyla geniş bir külliye dir. Çelebi külliye yi tasvir den sonra Koyun Baba'nın ruhuna hatim indir işini, gözlerindeki rahatsızlığın nasıl iyileşt işini, yemek yemelerini, Baba'nın eşyalarını, türbeye yazdığı beyti şöyle anlatır:

"Evsâf-ı ziyâretgâh-ı çerâğ-ı âlem umde-i evliyâ, zübde-i asfiyâ (eş-Şeyh Hazret-i Koyun Baba): Bizzât Hacı Bektâş-ı Velî'nün halîfesidür. Bimuhabbeti'llâh-i Ta'alâ merhûm olduğundan burada defn idilmiştir. Sonra hazret-i Sultân Bâyezîd-i Velî azîzi leyle-i Kadr'de vakı'asında görüp vasiyyet-i azîz ile kabr-i şerîfi üzere bir kubbe-i âlî, bir câmi'-i şerîf, dervîşân-ı zîşân için bir meydân, bir dârü't-ta'âm ve dârü'z-ziyâfe, âyende ve revende için bir mihmân-serây, nice müte'addid hücrelerle matbah, kilâr yapırmış, bu hayrât u hasenâtı serâpâ kurşun ile örtürmüştür. Gayet ma'mûr bir binâ-yı âlî olup bir fersahlık yirden gömgük deryâ gibi kurşunlar temevvüc ider. Kubbe-i pür-envârınınun ale mi şu'lesinden insânun gözi hirelenür. Matbahında ni'meti şeb u rûz eksük degüldür.

Hakîr ibtidâ şehre dâhil olduğumda bir mürtefi' yirde bu âsitâneye âdâb üzere varub atebe-i süflâsını bûs iderek (es-selâmu aleyk) ile kabr-i şerîfine girdim. Rûh-ı şerîfiyçün bir hatm-i şerîfe başladım. Kubbe-i münevveresi

³¹ A.g.e., 2. cilt, s. 398. Tanyu, Hikmet, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara, İlahiyat Fakültesi Yayını, 1967, s. 166'da Pirî Baba Mesci çırağı olarak diye geçer.

misk u anber râyihasıyla pür oldığından cümle züvvarun dimâğlarını ta'tir ider. Her gelen zâ'ire fukarâ ve türbedârları gülâb nisâr olurlar. Na'şı-ı şerifleri sikke-i bektâşileri vardır. Tekye-nişîn vâ'ız ve fukarâları bi'l-ittifâk o sikke-i mübârekeyi bu mühibb-i fukarâ Evliyâ'nun başına geydirüp tek-bir u tezkîr ile "Kuvvet-i basarun, sıhhat-i bedenün ziyâde ola, seyâhatün mübârek olup dâreynde muázzez u mükerrem ve düşman şerrinden emîn olasın" diyü cümle âsitâne âşıkları hayır du'â ile gülbank-i Muhammedî çeküp fâtiha okıdılar. Sikkeyi başıma geyince bi-emri'llah iki kulaklarımdan bir rîh, iki gözlerimden irkili yaşlar bir sâ'at kadar akup sonra gözceğizlerim Arab meş'ali gibi münevver oldu. Zırâ bu abd-i hakırün Karadeniz'de gark olduğum zamân deryâda uryân şinâverlik itmeden şiddet-i şitâda gözlerimün nûrî azalmış, kuvvet-i basarım münkati' olmuşdu. Vak-tâ ki ol tâc-ı sa'âdeti başıma koydum. Kuvvet-i basarım ziyâdeleşdi. Sürûr-ı safâmdan hatm-i şerifi Sûre-i A'râf'a indirmeyince kıra'at-i Kur'an'dan ferâgat itmedim. Sonra âsitâne-i sa'âdetini seyr u temâşâ idür fukarâlarıyla ülfet iderek baba ni'metleri tenâvül itdik. Hâlen kubbe-i pür-envârlarında ol hazretün alem, kudûm, pâlhengî, asâ, tâc u kabâ mahfûz-dur. Kubbenün der ü divârına nice seyyâhân-ı seyyârân, âşıkân-ı cânân birer gûnâ hatlar ile gûn-â-gûn ebyât u eş'âr tahrîr itmişler. Bu dil-riş dahi küstâhâne hatt-ı destimiz ile ser-i sa'âdetleri tarafına sülüs ve celi hatt ile hâtıra bi'l-bedâhe hutûr iden şu beyti tahrîr itdik:

Kıdve-i erbâb-ı tahkîk zübde-i Âl-i Abâ
Mahzen-i sırr-ı velâyet Hazret-i Koyun Baba"

Seyâhatnâme'de bu zâtın Koyun Baba diye adlandırılışının sebebi de şöyle açıklanmıştır:

"Hacı Bektaş ile Horâsân'dan tâ Rûm'a gelinceye kadar şeb u rûz yirmi dört sâ'atde bir kere koyun gibi meleyişi imiş ki bu hareket aynı sâ'atden asla tahallûf itmez imiş. Bundan başka daha nice vekayi'i vardır. Cümle Bektaşiler beyne'l-halk mezmûmdurlar. Lâkin bu Koyun Baba fukarâsı koyun ve kuzi gibi meler, halîm, selîm, halûk, mücerred, ârif-i bi'llâh ehl-i sünnet ve cema'atden musallî, mütedeyyin ademlerdür." diyen Evliyâ Çelebi, bu konudaki sözlerini "Rûm ve Arab'da böyle bir âsitâne yokdur, dirler" cümlesiyle bitirir.²²

Tokat şehri ve çevresi Yesevî müntesipleri bakımından oldukça zengindir. Bunlardan Gıjgı Dede için *Seyâhatnâme*'de şu satırlarda karşılaşılır.

²² A.g.e., 2. cilt, s. 180-181. Ş. Akkaya, a.g.e., Koyun Baba ve benzeri kimselerden bahsederken "İslâmlığı yayma, Anadolu'yu İslâmlaştırma mücadelelerinde şehid düşmüşler." s. 48, der.

“Yine şehre mâ'il cihânnümâ bir peşte üzerinde (Gıjgij Dede Tekyesi) tarîk-i Yesevî'de bir ulu dervîş imiş. Tâ Horâsân'dan gelerek bu kûh-ı bâlâ üzerinde sâkin olmuşdur. Celâlî-sıfat oldukda ejder gibi gıjladığından adına (Gıjgij Dede) dirlermiş. Himmeti hâzır ola; Sâhib-i kanâ'at bir kaç fukarâsı vardır.”³³

Tokat'ın gezinti yerlerini sayarken Evliyâ Çelebi, bu tekkenin şehrin doğusunda “seyran-gâh” olduğunu ilâve eder³⁴.

Tokat'taki “Sünbüllü Baba Tekyesi” de Ahmed Yesevî'yle Hacı Bektâş-ı Velî dolayısıyla ilgili olarak gösterilir. Ancak bu bahiste Evliyâ Çelebi tarihî olayları ve şahısları birbirine karıştırır. Olayların karıştırıldığını Sünbüllü Baba'dan ilk bahsedişte görürüz; Seyyahımız Tokat'ı Selçuklulardan Rumlar'ın aldığını hikâye ettikten sonra sözlerine şöyle devam eder:

“Ol sene Hacı Bektaş-ı Velî-i Horâsânî cedd-i izâmımız Türk-i Türkân (Hvâce Ahmed Yesevî) izniyle diyâr-ı Rûm'a gelüp Osmanlılar'un bidâyet-i zuhûrında Ertuğrul'a ve Osmancığ'a imdâd itmege geldikde bu kal'a-ı Tokad'a karîb geldikde cümle kefere istikbâle çıkup şehrûn şimâli hâricinde “Sünbüllü” nâm bâg-ı Merâm'a kondurup izâz u ikrâm eylediler. Hazret-i Bektaş kefereden bu kal'ayı istedi ise de virmediler. “İnşa'llah ankarîb Yıldırım gibi bir er zuhûr idüp bunu feth ider” diyü Sünbüllü nâm mahalde bir hâlifesini sâhib-i seccâde iderek bırakur. O zât hâlen (Sünbüllü Baba nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir kutb-ı bi'l-istihkak olup anda medfûndur.”³⁵

Bir kaç sayfa sonra *Seyâhatnâme*'de Sünbüllü Baba'nın “Hacı Bayram çırâğı” diye takdim edildiğini okuruz:

“Şehrûn şimâlinde aşağı bâg u bâğçeler içre (Sünbüllü Baba Tekyesi) Hacı Bayrâm-ı Velî çırâğı Sünbüllü Sultan burada sâkin olup da kefere asrından beru ulu bir âsitândur. Safi dut ve bîd-i ser-nigûn ve enva'ı dıraht-ı semeredâr ile müzeyyen bir tekye-i İrem-i zâtü'l-imâddur.”³⁶

Yine bir kaç sayfa sonra yazar, bu yanlış düzelterek ifadesini şöyle değiştirir:

³³ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, 5. cilt, s. 60.

³⁴ *A.g.e.*, 5. cilt, s. 67; günümüzde de ziyaret ve adak yeri olduğunu Hikmet Tanyu, (*Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, 1967, s. 288) yazar.

³⁵ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, 5. cilt, s. 54-55. Ziyaret yerinin bugünkü durumu için bkz., H. Tanyu, *a.g.e.*, s. 288.

³⁶ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, 5. cilt, s. 61.

“Ebniye-i kerâmât serçeşme-i dervîşân yanî (Sünbüllü Baba Sultan) bi’z-zât Hacı Bektaş-ı Velî bu şehre kadem basup Ertuğrul tarafına gitdiklerinde bu Sünbüllü Baba’yı postlarına koyup gitmişlerdi. Bu da Gazi Hudâvendigâr asrında intikal itmiş, şâhrâh üzere dut ağaçlı bağçe içre tekyegâh ve mesîrede medfûndur ki hâlen nazar-gâh-ı erbâb-ı feyz-i dildür.”³⁷

Evliyâ Çelebi, daha önceki bir seyahatinde Tokat ilçelerinden Zile’yi ziyareti sırasında Yesevî halifesi olarak tanıttığı “Şeyh Nusret Tekkesi” için sunları yazmıştır:

“Yine sadede rücû’ idelim. Bu Arıkova’dan yine cânib-i şimâle giderek Çamlıbel dâmenini aşup Zile sahrasında (Şeyh Nusret) tekyesi menziline geldik. Bu şeyh Nusret Hacı Bektâş-ı Velî (ile) Horâsân’dan gelmiş, ceddimiz Hvâce Ahmed Yesevî halîfelerinden ve Horâsân illerindendir. Tekye Zile vâdisinde ma’mûr u âbâdân imâret, mescid ve misâfirhâneli nazargâh-ı mu’azzamdur. Pâ vü ser bürehne yetmiş aded fukarâsı vardır. Bu diyâr ahâlisi “Şeyh Nusret”e gayet mu’tekiddürler. Hattâ tekyesinin önünde bir azîm köhne dut ağacı vardır. Bir tarafı çürümüştür. Çüriyen yirden bir kaymak koparup humma-yı muhrîk ve humma-yı rebî’aya buhûr itseler şifâ bulur. Gayet mücerredür. Bu ağacın çürüğünü bütün halk-ı cihân dörtyüz yıldan beri alırlar. Böyle iken yine zerre kadar eksilmez ve koparılan mahal ma’lûm olmaz. Hakır dahi öyle gördüm ve bir pâresini alup teberrûken hıfz eyledim. Bu ağacın diğer tarafı öyle lezîz dut virür ki ekl iden gûyâ misk râyihası şemm ider. Zile şehrinün ayân u eşrafına bu dutdan dervîşler hedâyâ götürüp ihsan alırlar.”³⁸

Evliyâ Çelebi Seyid Gazi ilçesinde Seyyid Battal Gazi külliyesini tanıtırken bir de “Gizlice Baba”dan bahseder ki, günümüze adı “Kutluca Baba” diye intikal eden bu zâtın da Anadolu abdallarından olması muhtemeldir.

“Gizlice Baba Ziyâreti: Bu zât da Horâsân’dan yetmiş okka nemed-pûş hırka-i peşmine ile piyâdece gelüp bu âsitâneye kadem basdıkdâ kemâl-i aşk u muhabbetden Seyyid Battâl kapusu eşiği mermerini bûs iderken dendân urup ısırıldıkdâ mermeri kırıp dişini de kırarak kan saçır. Sonra o diş ile kırık mermeri kal’ iderler. Gizlice Baba türbesinin divârında durur. Bu ziyâret âsitânedede yokuş yukarı hareme çıkarken kapu arkasındadır.”³⁹

³⁷ A.g.e., 5. cilt, s. 70.

³⁸ A.g.e., 3. cilt, s. 238.

³⁹ A.g.e., 5. cilt, s. 14; Kutluca Baba veya Çoban Baba için bkz., H. Tanyu, a.g.e., s. 204-205.

Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi'nde Ahmed Yesevî ile uzak veya yakın bir bağlantısı olan bir kısmı doğrudan Abdal unvanlı kimselere bağlanabilen kuruluşlardan tesbit olunanlar ancak bu zaviye veya asitanelerdir. Bir kısmında ayak ve başları çıplak, hiçbir iş yapmadan barınıp doyanan dervişlerin kaldığı bu kuruluşların adlarını aldıkları kimselerden Horos Dede, Gıgıj Baba ve Koyun Baba'nın Anadolu Abdallarından olduğu söylene gelmektedir.

2. Ahilere Bağlanabilecek Kuruluşlar:

Bu kuruluş mensupları veya kurucuları bir sanat veya meslek erbabıdırlar. Buralarda barınıp doyananlar da boş durmayıp çalışırlar. Bu bakımdan (Ahiler)e bağlanabilecekleri tahmin olunmuştur: Evliyâ Çelebi, Rûmeli seyahatlerinde bu türe girebilecek iki kuruluştan söz eder. Bunlardan biri "Kademli Baba" ve diğeri "Akyazılı Sultan" asitaneleridir.

Kademli Baba ziyaret yerine Zagra Yenicesi ile Filibe arasındaki Ada-tepe mevkiinden geçerken uğrayan Evliyâ Çelebi, buradan şu satırlarla bahseder:

"Gayet âli olup yarım sâ'atde urûc olunur. Bunun zirve-i a'lâsında (Ziyâret-gâh-ı Kademli Baba Sultan) izn-i Hvâce Ahmed Yesevî'yle Rûm'a gelmiş, Fagfûr diyarı hâkinde Kozak kavmi memlûklarından bir çâker-i hâkister-efkende, ârif-i b'illah-ı merd-i dil-âgâh imiş. Hacı Bektâş-ı Velî'den cihâz-ı fakrî kabûl iderek bu kûh-i bülendi me'men idinüp ber-seccâde-i tâ'at olup yedi senede anlardan nice bin cânlar izin aldı. Âhir dâr-ı âhi-rette yol bulup bir mürtefi' peşte üzere azîzi defn itmişlerdür. Çelebi Sultân Mehemed Hân azîzün fevt haberini işidince Edirne'den ılgar ile adam gönderüp üzerine bir kubbe-i pür-nûr binâ itdirür. Ayrıca bir âsitâne, bir imâret, kilâr, mescid, meydân yapıdurup yedi pâre karye vakf ider. Cümle a'yân-ı vilayet bu babaya mu'tekid olup nezirler ile gelür giderler. Âziz-ı merhûm sağlığında çobanlık iderek kaval çalarmış. Hâlâ kavali başları ucında asılı durur."⁴⁰

Evliyâ Çelebi, Akyazılı Sultan'ı 1062 Rebi'ül-evvelinde (M. Şubat 1652) Özi eyaletine giderken ziyaret etmiştir. Batova sahrasında uğradığı bu kuruluşu "Der Sitâyîş-i Âsitâne-i Akyazılı" başlığı altında anlatır. Önce Akyazılı için "Belh ve Buhara ve Horâsân'da ecdâd-ı izâmımızdan Türk-i Türkân Hvâce Ahmed Yesevî halifelerindendir. Bu Akyazılı Brussa'ya Hacı Bektâş-ı Velî ile birlikte gelüp ba'de'l-feth izin ile Rûm diyârında post sâhibi oldu." der. Sonra hikâye ettiği menkabelerden ilkinde Batova'ya yer-

⁴⁰ *A.g.z.*, 2. cilt, s. 378.

leşmesini, yediği kebabın şişinden kestane ağacı yetiştirilişini, bu ağacın altına yerleşip kırk yıl ibadet edişini, ağacın meyvasının atların sancılarını ve kızıl kurt hastalığına iyi gelişini anlatıp Akyazılı'nın mezarını tasvir eder:

“Hâlâ Akyazılı hazretleri bu dıraht-ı müntehânun sâyesinde bir müdevver âlî, rasâs-ı nil-gûn ile mestûr kubbe derûnında medfûndur. Sanduka-i münevveresinün cevânib-i erba'asında hüsn-i hatt kelâm-ı izzetler ile gül-abdân, şem'dân, buhûrdân ile Horâsân-kârî çerâgdânlar çokdur. İnsân içeri girince vücûdında bir lerze hâsıl olur. Müşk ü anber-i hâm râyihâsından zâirînün dimâğı mu'attar olur. Türbedârı da cümle âyende ve revendeye gülâb serpüp buhûr yakar. Dört tarafındaki revzenlerün et-râfi hadîka-i (İrem-i Zâtu'l-imâd)-misâl gül ve nesrîn, sünbül ve yâsemîn ile mestûr bağlardur ki gülîstânı içre tavattun iden hezâr andelibânun nâgamât u terennümâtını işiden züvvâra hayât-ı tâze virür.”⁴¹

Evlîyâ Çelebi, daha sonra türbeye girip dua edişini, bu arada sıtması'nın geçmesi için bir beyit yazışını, sandukanın yeşil örtüsü altında uyuyup iyileşmesini hikâye eder.

Seyâhatnâme'deki ikinci menkabe Gazi Mihal oğullarından Arslan Beğ'in Akyazılı'ya bağlılığını, adı geçen zat ölünce üzerine türbe ve asitane yaptırışını anlatır:

“.. Akyazılı Murad Han-ı sâni asrında dâr-ı bekaya irtihâl idüp mezkûr Arslan Beg azizi kestâne altında defn iderek üzerine bir kubbe-i pür-envâr, mukabelesinde bir şîtâne inşâ itdirmiş ki rub'-ı meskûnda bî-nazîrdür. (Tekye Sitâyişi): Leb-i deryâda Varna şehri ile Balçık iskelesi arasında bir vâsi ova içinde, hıyâbân bir koru kenârında evc-i semâya ser çekmiş şekli-i müsebba'da kârgir bir kulle-i âlîdür ki gûyâ İslambol'daki Galata Kulesidür. Ammâ kurşun örtülü, sivri külâhı zirvesindeki alemi ebr-i kebûd içre şa'sa'a urur. Sivri külâhı ahşâbdandır. Asla kârgir kubbe degüldür. Böyle serâmed kubbe-i sernigûnun içi münakkaş levha ve tavandır. Garâbet anda ki öyle bir kubbe-i azîmün içinde asla sûtûn yokdur. Hemân vâsi' bir kasa üzere nakş-ı bukaletmûndan bir tavandır. Tâ vasatında üçyüz kandilli bir çerâgdân-ı sakıl asılıdır. Bu da kubbe için bir bâr-ı âhendür. Her şeb der-vîşleri bu kandilleri çerâgan idüp kubbe-i enver nûrun alâ nûr olup âşıkân-ı sâdıkan işgal-i ma'rifetle meşgul olup cân sohbetleri iderler. Bütün seyyâhân-ı berr u bihâr bu âsitânenün böyle sûtûnsuz sâbit oldığma engüşti-i ber-dehen-i hayret olurlar. Kapudan ta ocaga varınca yüz ayakdur. Serâ-

⁴¹ *A.g.e.*, 2. cilt, s. 349-350.

pâ beyaz mermer-i hâm ile mefrûş bir meydândur. Ortada bir şâd-revân revân olmadadır. Cümle âşıkân andan içüp def-i atş iderler. Bu âsitâne ortasında nice yüzbin adem kaddi sarı pirinçten ma'mûl ve herbiri bir pâ-dişâhun yâdigârı çerâgdânlar vardır. Hakır bu kubbe tavanun ber-karâr olmasına hayrân kalup âhir-i tekye-nişin Arslan Dede'nün izniyle kubbe tavanı üstine çıkup temâşâ itdüm. El-azâmetü l'illâh üstâd-ı neccârân bu kubbe içre ta alemden tavan yüzine kadar bir amûd haşeb-i dıraz vaz' idüp nice yüzbin haşebleri ana rabt itmiş ki gûyâ bir ağaç ormanı olmuş. Ademün aklı ihâta itmeyüp dîde-i pür-nem hîrelendiği bir san'atdûr. Bu meydânun dört tarafı demir pencerelerdür, ki etrâfında olan bâğçe gülistâna nâzırdur. Her revzenün arasında kat-ender-kat dervîşân dölâbları vardır. Bu meydânun dâ'iren mâdâr etrâfında nezrâtdan gelen kurban postları döşelidür. Her posta bir sâhib-i nazar, ârif-i b'illâh âşık-ı şeydâ oturup herbiri bir ilm ü kâr ile meşguldür. Bu âsitanede ma'rifetsiz dervîş-i dil-rîş yokdur. Hattâ her nicesi kara çalı kökinden beş yüz pâreli ve doğrama saplı kaşık ve keşkül ve çevgân, arka kaşağısı, hançer kabzası ve sâ'ir gûn-â-gûn şeyler yapup (el-kâsibü habîbi'l-llâh) diye her gelen yârâna birer hediye virüp hırka behâ idinürler. Ammâ lokmaları mâh u sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl, pîr u cevân, fakır u ganîye mebzûldür ki pîr hazretlerinin asrından berü âteş-i matbahları sönmeyüp dâimâ ta'âm-ı lokmaları dâ'imdür. Çünkü nezirâtdan ve sâ'ir evkafdan gelirleri çokdur. Değirmenleri, koruları, koyun, hergele ve sığırları ve tarlaları vardır. Hattâ şitâda korularından meşe ağaçlarını kesüp arabalar ile meydân kapusından içerü sokup ocağa iki araba oddunu dağlar gibi yığup meydân içini germâ-germ iderler. Cümle dervîşân ve misâfirîn-i hâzırîn safâ-yı hâtırla dem ururlar. Ta bu mertebe araba girer meydândur ki kapuları derûnları vakt-i şitâda gece perdelidür. Bu âsitânenün birer tarafında gelüp geçen seyyâhânun birer eseri, gûn-â-gûn hutût-i ibret-nümâları vardır ki birkaç sene tilâvet olınsa kifâyet ider. Yüz aded dervîşinün ekseri sâdıkan-ı uşşâkdur. Her biri birer kârla meşgûl olup kimi kayyum, kimi meydâncı, kimi türbedâr, kimi çavuş, kimi usta hancı, kimi ferrâşbâz, kimi misâfirhânedidür. Bu âsitânenen ma'adâ başkaca bir misâfirhâne vardır. Her şeb ikiyüz misâfir mevcûd olsa ol misâfir üç gün oturabilir. Fakat üç günden sonra "safâ geldin, imânum!" diye pabuçlarını çevirüp yol gösterirler. Ammâ elbette her gelene birer tahte'l-kahve futûrı mukarrerdür. Bu acîb u garîb matbahi vardır. Hâsılı Rûm ve Acem'de böyle bir ulu âsitâne görmedim. Meğer Bağdad'daki İmâm Ali ve İmâm Hüseyin âsitanesi ola."⁴²

⁴² *A.g.e.*, 2. cilt, s. 351-352.

Uzun bir tasvir, ancak bir Yesevî dergâhı, bir ahi zaviyesindeki hayatı anlatması bakımından gerçekten önemli bir kaynak bilgisidir. Sivri külâhlı kubbesinin ahşap yapısıyla, genişliğiyle ocağıyla, bol ışıklı üç yüz kandi- liyle, kurban postlarıyla döşenmiş oturacak yerleriyle, şadırvanı, her biri bir iş ve ilimle meşgul mensuplarıyla, bu mensupların yaptıkları kaşık, keşkül benzeri sanat eserleriyle, özellikle de her gelene yemeğin hazır bu- lunduğu mutfağıyla, konukların yatacakları misafirhanesiyle burası tipik bir ahi zaviyesidir. Evliyâ Çelebi kuruluşun lokmalarının ay ve yıl, sabah ve akşam, genç ve ihtiyar, fakir ve zengine bol bol sunulduğunu, Akyazı- lı'nın devrinden beri mutfakta ateşin sönmediğini, yemeğin daimi oldu- ğunu açıklar. Her gelene kahvaltı hazırlandığını da ayrıca belirtir.

3. Gazilerle İlgili Kuruluşlar:

Seyâhatnâme'de Hoca Ahmed Yesevî'ye bağlanan üçüncü tür asitane veya zaviyeler, Gazilerin kurdukları veya onlar adına kurulmuş olanlardır.

Evliyâ Çelebi, Anadolu'ya gelen ilk İslâm mücahidlerinden Seyyid Bat- tal Gazi adına kurulan Gazi'deki külliye uzun uzun anlatır. Külliye için- de yer alan zaviye ile Ahmed Yesevî'nin bağlantısını şöyle ifade eder:

“... Selçukîler Mâhân diyârından Dânişmendilerle hurûc idüp 476 (M. 1083/4) târihinde memâlik-i Rûmiyyeden bilâd-ı Karaman-ı aldıkda bura- yı da feth idüp üzerlerine Selçuk begleri kubbe ve matbah, imâret ve sâ'ir şeyler yaptırmışlardır. Sonra Horâsân'dan Hacı Bektâş-ı Velî yediyüz et- ba'ıyla Rûm'a gelmek için (Hvâce Ahmed Yesevî) hazretlerinden izin al- dıkda gelüp bu Seyyid battâl âsitânesine sâkin olmuşdur. ... Hattâ o zamân Orhân Gâzî Bursa'dan Hacı Bektaş-ı Velî'yi görmek için Seyyid Battâl âsi- tânesine gelüp müşerref olmuş ve anun ricâsiyle âsitâneyi dahi imâr ide- rek şehrinde de bin aded hâne halkı iskânıyla büyütmişdür. Hacı Bektâş-ı Velî halifelerinden (Pirce Sultan) dahi burada tekye -nişân olmuşdur. Hâ- len büyük âsitâne olup ikiyüzi mütecâviz halûk, selîm, halîm dervişleri vardır ki her gelene izâz u ikrâm iderek rûz u şeb âyende ve revendeye cân u dilden hizmet iderler. Bunlar musanna kaşıklar, çevgân ve pâlheng- ler ve gûn-â-gûn sihir-âsâ, i'câz-peymâ şeyler icâd idüp hırka behâ için âyende ve revendeye hedâyâ virürler. Her bir dervîş bu âsitâne mutla- ka bir işe me'mûrdur. Meydân ferrâşlığından başlayarak pâye kat'ide ide türbedâra kadar çıkarlar. Türbedarlıktan sonra âsitâne-i azîz şeyhliğine irtika iderler.”⁴³

⁴³ *Age.*, 3. cilt, s. 238.

Seyyah, bundan sonra Akyazılı asitanesinde olduğu gibi bu külliye de bütün yapıları ve içindeki eşyalarla anlatır.

Evliyâ Çelebi, Bozok sancağından geçerken ziyaret ettiği bir gazi kuruluşundan daha bahseder ve Emir-i Çin Osman diye andığı bu şahsı şöyle anlatır:

“Hüseyinova Kazası, kutb-ı âfâk (Eş-Şeyh Çin Osman Hazretleri) bu mahalde bir ma'mûr karyede medfûndur. Bu zât Türk-i Türkân Hvâce Ahmed Yesevî ceddimizün yedinci halîfesidür. Çin diyârında bir tahta kılıc ile ejder-i heft-ser katl itdiğinden (Emîr-i Çin Osman) diye nâm almışdur.”⁴⁴

Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi'nin sekizinci cildinde bahsi geçen bir de Edirne yolu üzerindeki “Gazi Osman Baba” vardır. Seyyahımız bu zattan önce, şu cümlelerle söz açar:

“Pîşvâ-yı tarîk-i Âl-i abâ ve muktedâ-yı bay u gedâ ve sultân-ı agniyâ ya'nî mürşid-i râh-ı Hudâ Hazret-i Osmân Baba kuddise sırruhu'l-azîz hazretleri bi'z-zât Hazret-i Hacı Bektâş-ı Velî halîfesi fukarâlarındandır ... asrında bu hâlî mesîregâh-ı ma'hûdede mesken ve me'vâ idüp karâr-dâde olmuşdur. Himmetleri hâzır ve nâzır ola.”⁴⁵

Birkaç sayfa sonra, bu övgüyle yetinmeyip (Der Meşhed-i Ziyâretgâh-ı Mühbit-i Pür-envâr Hazret-i Osman Baba kuddise sırrıehu) başlığı altında şunları yazar:

“Evvelâ zübdetü'l-ahbâb kıdvetü'l-ashâb, kutb-ı mülk-i velâyet, mühbit-i yakza-i icâbet, âmil-i âlî-mâye, hâsıl-ı ömr-i girân-mâye, zübde-i evliyâ, umde-i asfiyâ ya'nî eş-Şeyh-i tarîk-i Âl-i Abâ (Hazret-i Gazi Osmân Baba) bi'z-zât hazret-i Türk-i Türkân (Hvâce Ahmed Yesevî) hazretleri bunların künyelerin Gazî Osmân Baba buyurmuşlar idi. Anuniçün müddet-i madîde ömr-i azizleri gazâ ile geçüp seyyâh-ı âlem idiler.”⁴⁶

Bu zatın ceddinin Hz. Ali soyundan Musa Kâzım'ın yedinci oğlunun oğullarından Seyyid Ali ve onun oğlunun Seyyid Hüsameddin, oğlunun da bu Osman Baba olduğunu yazan Evliya Çelebi sözlerini şöyle sürdürür:

“... hasîbü'n-nesîb ırk-ı tâhirden olup sâdât-ı kirâmdan olduğına şekk ü şübhe yokdur. İbtidâ Belh ve Buharâ'dan kendüler Hacı Bektâş-ı Velî hazretleri ile Hvâce Ahmed Yesevî'den me'zûn olup Âl-i Osmân'a imdâde gelip Orhan Gazî ile Bursa fethinde bulunup ba'dehu anun asrında Or-

⁴⁴ *A.g.e.*, 3. cilt, s. 237.

⁴⁵ *A.g.e.*, 8. cilt, s. 766.

⁴⁶ *A.g.e.*, 8. cilt, s. 769.

han Gazî oğlu Süleymân Paşa ile meşveret idüp Süleymân Paşa'dan mukaddem üçyüz nefer fukarâlarıyla ibtidâ bu Osmân Baba diyâr-ı Rûm'a kadem basup teff ü kudûmin dögerek ve gülbank-i Muhammedi çekerek, alem ve tarak (tabıl olabilir) ve sancag ve bayrakların açarak doğru Edirne kıralına buluşup Rûm'da seyâhat ider ve kadem basduğı yirler "Cümle İslâm diyârı ola" diyü du'â iderdi. Ve Revanlı (Rum ili olmalı) kâfiristânında İspanya ve Nemse ve Dunkarkız ve Danimarka ve Rım Papa ve Paris vilâyetlerin geşt u güzâr iderken "İllâhî İslâm diyârı olup keniseler ma'bedgâh-ı Müslimin ola ba'del-elfü (ve'l-)mie" diyü nefes itmişlerdür. El-hâsıl ulu sultândur ve hayli mu'ammer olup yine seyâhat ile Rûm'a gelüp sene... târihinde Gazî Hudâvendigâr'a gelüp Edirne şehri fethine tergîb idüp Murad Gazî Osmân Baba sa'yiyle Edirne kal'esin feth itdikde bile bulnup Osmân Baba mukaddemen seyâhatde bu nazargâhı begenüp bu mahalle bir âsitâne inşâ itmek murad idindikde Murâd Hân Gazî nutk-ı dürerbâriyle Osmân Baba eline dest-âvîz-i hatt-ı belîg yarlıg-ı şâhiler virüp "Var feth itdigün yirlerün bir latîf yirinde ta gözün irdiği yirlere dek senün vakfun olsun" buyurdıklarında Osmân Baba dahi cümle fukarâlarıyla deff u kudûmlerin çalarak bu mahallere gelüp dest-i kâfirden feth idüp kuvvet-i nazarı ve kudret-i basarı yitdiği yirlere varınca hudûd tarh idüp bu kûhistân-ı çemenistân içre külbe-i ahzânların idüp üçyüz fukarâlarıyla bu hıyâbânda nice bin sohbet-i hâslar eyleyüp i'ânet-i Murâd Hân-ı Evvel ile ibtidâ bir müfid muhtasar tekyegâh-ı Âl-i Osmân idüp ba'dehu kendüleri gazâ malları ile nice bin âsâr-ı azîmler binâ ider. Akıbet sene ... târihinde "İrci'î ilâ Rabbike" emrine râm u fermânber olup fânî cihândan rihlet ve bâki sarâyda karâr itdikde cesed-i şerîfin bundaki âsitânda defn iderler."⁴⁷

Evliyâ Çelebi Osman Baba'nın türbesini şu cümlelerle anlatır:

"Bir kurşun örtülü kubbe-i ser-âmed kârgîr binâ-yı âlî için de âsûde olup müşk-i anber-i hâm ile mülemma' ve mu'attar olmuş bir kabr-i münevverdür kim cemî-i züvvârün dimâgları mu'attar olup cemî'-i selef pâdişâhları ve cümle Âl-i Osmân vüzerâları ve cümle Kırım Hânları ve Kırım Sultânları birer altunlı ve cevâhirli ve gümüşli murassa' kanâdiller ve gün-âgün maslûbât âvizeleri bu âsitâneye hedâvâ gönderüp bu kabr-i şerîfi öyle tezyîn itmişlerdür kim diller ile vasf olunmaz ve bi'z-zât kendülerinin mübârek pây-i pûsları ve mübârek abâdan hırka-i peşmîneleri ve secâde vü alem u tug u sancag u bayrag u (tabl) u kudûmi ve nefîr u nekkare ve zilleri ve tesbîh u asâsı ve na'leyn-i şerîfleri ve bozdoğanı ve yedi terk

⁴⁷ A.g.e., 8. cilt, s. 770-772.

keçe külâhı mübârek ser-i sa'âdetleri ucında bir taht-ı âlî üzre durur ve cânib-i erba'asında gûn-â-gûn yâdigâr-ı zî-kıymet mutallâ cerâg-ı musanna'lar ve sim ü zer evânî şem'dân u buhûrdân u gülâbdânlar ile müzeyyendür ve gûn-â-gûn zî-kıymet hüsn-i hatt Kelâm-ı şerîfler etrâfında rahleler üzere ale't-tertîb dizilüp cemî'i züvvâr-ı ünâs tilâvet-i Kur'ân iderler ve niçe bin zî-kıymet kâlâ-yı metâ'lar var kim bir âsitânedede öyle yâdigârlar yokdur. Meger Bagdâd içinde Hazret-i Abdülkadir Geylânî'de ve Bagdâd taşrasında Hazret-i İmâm-ı A'zam'da ve iki merhale ba'id İmâm Hüseyin'de andan üç merhâle ba'id İmâm Ali âsitânelerinde öyle ziyet ola. Ammâ bu Osmân Baba kabri anlardan müzeyyendür disem kizb degüldür. Zîrâ bunda olan hüsn-i hat Kelâm-ı izzetleri bir âsitânedede görmedim. Ve bu kubbe-i mühbit-i pür-envâr-ı Osmân Baba'nun taşra kapusunun önünde kemer-i âlîler üzere bir küçük kubbeciği dahi vardur. Mecma'unnas yiridür. Ol kubbenün çâr kûşe divârının sahife-i rûyine her gelen seyyâhân-ı Rûm-ı berr u bihârun birer gûne yâdigâr hatları ve kemter cânların zer-deste ve kabakları ve keşkülleri ve sabân-ı Dâvûdî ve pâlheng-i mevsûmları ve nice âvize şeyleri var. Hakîr dahi küstâhâne celî hatt ile rûy-ı divâra "Merhûm Melek Ahmed Paşalı seyyâh-ı âlem Evliyâ rûhiyçün, Allah rızâsiyçün el-fâtiha sene 1081" diyü tahrîr itdüm. Rûm u Arab u Acem'de Belh u buhârâ'da elbetde her câmi' ve han ve imâret ve tekye-gâhlarda ve'l-hâsıl bu elli bir yıl seyâhat içre onsekiz pâdişâhlık yirlerde elbette ve elbette üstüme iltizâm-ı mâlâyülzem idüp hatt-ı nâ-müstekrehimizle birer fâtiha ricâ idüp tahrîr itmişizdür kim gören âşiklara hafî degüldür ve bu Osmân baba-i azîzün merkad-i şerîflerinin atebe-i ulyâsı kemeri üzerine bir çâr kûşe beyâz mermer-i hâm üzere altun ve lâ-civerd ile tahrîr olunmuş hüsn-i hatlar ile tahrîr olunan târihi böyledür: "Buniye haze'l-imâreti merkadi sultânî'l-fukarâ Hazret-i Osmân Baba ve Gazî Mihâl Beg rûhiyçün ve oğlu iki-yürekli Ali Beg rûhiyçün el-fâtiha sene 912" El-hâsıl bu meydânlar bir pâdişâh diyârında yokdur. Meger Anadolu'da Kırşehir'inde Sultân Hacı Bektâş-ı Velî âsitânesinde ola. İlâ inkırâzı'd-devrân ma'mûr u âbâdân ola."⁴⁸

Osman baba Tekkesi, *Seyâhatnâme*'de Akyazılı Asitanesi'yle de kıyaslanarak şöyle tasvir edilmiştir:

"Hâlen bu âsitâne-i dergâh-ı mu'allâ mezkûr Ma'den Deresi kenârında Edirne şehrine giderken yolun sag tarafında bir bayır başında bir düz zemîn-i mahsûldâr üzere bir dırahtistân-ı hiyâbân gün görmez koruyistân içre bir mesîregâh ve cânib-i erba'ası dihâdî yeşil kadîfe-i misâl çemen-

⁴⁸ A.g.e., 8. cilt, s. 772.

zâr ve çerâgâh bir kal'a-misâl kârgîr binâdur. Divarlı pâdişâhâne sarây-ı azîm misâlli ve kasr-ı gûn-â-gûnlu ve şahnişîn ve ka'alar ve matbah-ı Key-kâvush ve nice kilâr hücreli ve gûn-â-gûn meydân-ı müzeyyenli ve mihmân-hâneli ve müte'addid ıstabl-ı Anterî ve Kanberî ahurlu ve gâvân ve câmû-sân ve bağlân ve çemenderân ahurla ve saman u şa'îr ve sâ'ir levâzımât mahzenleriyle ârâste olmuş âsâr binâlardur ve ma'bedgâh-ı selâtîn-i mâzî câmi'i ve mescidi, dersihâne, mektebi ve bir hamâmı ve gûn-â-gûn meydân u mihmân-serâyı âyende ve revende dervîşân-ı zîşân merd-i meydân hücreleri ve müte'addid eşyâlar ile ammâr olmuş azîm şehir-misâl bir bâg-ı İremistân-ı âsîtâne-i dervîşân-ı zi-şân-dur kim bâg u bâgçesi ve nice havz u fiskıye ve şâdrevân ve fevvâresi pür-tâb idüp nice çâh-ı mâları ve nice çeşme-i sîrâb-ı hayâtları ve cirîd meydanlı havlıları ile zeyn olmuş bir hânkâh-ı azîmdür. Cümleden biri ol meydân-ı mahabbetde Sultân Bâyezîd-i Velî velîler ve deliler ve fukarâlar muhibbi olmak ile bu vâdi-yi çemenzâr içre yedi köşe bozdoğan külâhı kisbeti gibi yedi bir kasr-ı havernak-ı âlî inşâ itdirmiş kim yedi iklimden nişân virür diller ile ta'bîr ve kalemlerle tahrîr olmaz. El-hâsıl bu kasr-ı zîbânun cânib-i etrâfında kırk aded kapuları ve kim Kırklar'a makâm olması nişânesidür ve bu kasrun içi sâfi yeşim-i Harekanî ve mermer-i somâki ve envâ'-ı füsûs-ı mukavvim-i mahkûk ve gûn-â-gûn ruhâm-ı ibretnümûnlar ile me'kûk u ma'kûd kılınmışdur kim gûyâ Hind sadefkârîsi gibi ferşi döşenmişdür ve kubbe-i ser-âme-dinün etrâfında olan tâk-ı revâk-ı tumturâklarında amik moncuklar ve beyâz u siyâh u ahmer-gûn ve gayrı gûn-â-gûn ahcâr-ı zî-kıymetler ile her bâbı müzeyyen olup serv haşebi tavan kubbesi nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûndur kim kıl kalemin çekmekte Freng Mânî ve Acem Behzad ve Şahkulî nâm nakkaş-ı benâmlar bir kıl kalem çekmede âcizdürler ve gûn-â-gûn mermer-i somâki üstüvâneler ile ârâste olmuş bir kâh-ı müzehheb ü musanna'dur ve meydân-ı muhabbetde bir şâdrevân fevvâresi pürtâb idüp ta kubbeye muntehîdür ve cânib-i erba'asında gûn-â-gûn revzenlerinden etrâfındaki kûhistân-ı nahlistân-ı gül-i gülistân içre gûn-â-gûn andelibânların hezâr-ı hezârân negamât-ı hoş-elhân-ı nevâları istimâ' olinup iremsitânları cümle temâşâ olinur. Ve bu nûzhet-âbâd-ı kasrun üsti serv-misâl bir ser-âmed kurşun örtülü kubbe-i nîlgûn üzre altun ile mutallâ olmuş bir alem-i ser-amedî var kim bir konak yirden şa'sa'ası âdemün çeşmin hîrelendirür ve cemî'-i selef pâdişâhları ve sâhibü'l-hayrât vüzerâ ve vükelâ ve a'yân-ı vilâyet bu Osmân Baba rûhâniyeti hâzır olmağıçün bu tekyegâha birer âsâr-ı azîme idüp ammâristan-ı cümle âsar binâları rasâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr ve cümle altun alemlerle ma'mûr olup bu mezkûr Bâyezîd-i Velî kasrının misli diğerk Rûm diyârı tekyegâhlarında yokdur. Meger diyâr-ı İrân zemînde misli İmân Rıza'nun meşhed-i azîminde ola. (Der vasf-ı Mesken-i Meydân-

1 Fukarâ). Bu mezkûr Bâyezîd-i Velî kasrının karşı cânibinde kâr-ı kadîm ibretnüma bir fukarâ meydânı var kim içine beş altıyüz kadar fukarâ alır. Bu ki kış meydânı dirler. Bir acâyib mühmed hâne-serây-ı dervîşândur kim etrâfında nice yüz dülâblar vardır. Her dulâbun birer dervîşi olup postu üzere cülûs idüp tâ'at ve ibâdâta meşgûllerdür. Kapusu bir serây-ı azîm der-vâzesi gibi vâsi' olup bu meydân içre arabalarla odunlar gelüp ocakda âteş yanup etrâfında cümle fukarâlar cem' olup herkes kıssadan hisse diyü ser-güzeşt ve serencâmların nakl idüp gün-â-gün mübâhase-i ulûm-i şî'riyye ve nice gûne tevârihler kıra'at olunup cân sohbetleri iderler ve nice kur-bânları kebâb idüp ve mu'amber u mümessek helvalar bişüp nısfu'l-leylde cümle ahıbbâ ta'âmları yiyüp sâhibü'l-hayrâtlara hayır du'âlar idüp ba'-dehu üç kere gülbank-i Muhammedî çeküp herkes postlarında merkezle-rine ve nice cânlar savmî'alarına revâne olurlar. İlâ haze'l-ân bu kış meydânında altı ay bu tertîb üzre tâ'at-i Sübhân idüp sohbet-i hâsu'l-hâs iderler.

(Der Sitâyîş-i Bahâr-Yayistân): Mezkûr kış meydânına muttasıl sâhibü'l-hayrât Yahyâ Paşa oğlu Mehemed Beg Üsküp şehrinde gelüp Osmân Baba himmetiyçün bir yaz bahâr meydânı binâ eylemiş kim misli hemân Karadeniz sâhilinde Varna şehri ile Balçık nam kasaba mâbeynindeki Ba-tova Deresi'nde (Akyazılı Sultân) âsitânesine benzer. Bu dahi anun gibi İslâmbol'da Galata Kulesi gibi evc-i âsmâna ser çekmişdür ve dâiren mâ-dâr yedi aded küşe kalın ve metîn kârgîr binâ-yı ser-âmeddür kim bir siv-ri külâhmisâl tahta kubbe üzere kurşun örtülü ve iki âdem kaddi âlî altun yaldızlı alemli kubbe-i ser-âmedli meydân-ı bahârdur. Amma ol kadar vâ-si'dür kim vakt-i seherde bir tarafda olan cânlar öte tarafda olan insânları gücile fark ider. Garâyib-i ilm-i mi'mârî üstâd-ı selef-kârı var. Makdûrın sarf idüp arz-ı ma'rifet ile yed-i tûlâsın ayân itmek için bu meydânun tavan-ı münakkaş-ı halkârî kubbe-i âlîsini direksiz durgurup böyle vâsi' meydân-ı azîm içre asla direk yokdur. Hemân bir tavanlı meydân-ı azîmdür ve bu meydân ortasında ruhâm-ı ibretnümun ferş üzere nice yüz aded altun yal-dızlı çerâğlar ve buhûrdân ve şem'dân ve gülâbdân ve micmereler var kim her biri ikişer âdem kaddi kadar çerâğlardır. Ve herkes yine birer dülâba mâlik olup postları üzere refîkleriyle oturup tilâvet-i Kur'ân ve ma'ârif-i imân bahisleri idüp ve ba'zı gün-â-gün ma'rifetler icrâ idüp yüz pâreli se-defkârî musanna' kaşıklar ve zerdeste ve kâseler ve keşküller ve kara çalı ve zeytûn ve çemşîr köklerinden kaşıklar ve arka kaşaguları ve nice bin gûne dervîşân ma'rifetlerinden şeyler îcâd-ı sihir-i'câz idüp âyende ve re-vendelerün a'yân-ı eşrâflarına ma'rifetlerinden hedâyâlar virüp her kişi-den ihsân u in'âmlar alup kilâf-ı nefis ve hırka-behâ idinirler ve bu

meydânun içi sâfi beyâz ve berrâk mermer-i hâm döşelidür. Öyle meydân-ı vâsi'dür kim iki bin âdem alup şeb u rûz üçyüz aded postnişin sâhib-i sec-câde fukarâları sâkindür ve sâhib-i tarîk-i pişvâ (Şeyh Ali Baba) ocak ba-şında vak' u vakar ile oturup ve bu âsitâne-i câriyesiyle zabt u rabt idüp evrâd u ezkârına mukayyeddür ve gayrı fukarâlar dahi her biri birer kâre me'mûrlardur ve bu meydânun kapusının atebe-i ulyâsı üzere tahrîr olu-nan târihi budur:

Yahyâ Paşa oğlu Mehemmed Beg(ün)
Rûhını yâd eyleye el-fâtiha sene (885)"⁴⁹

Osman Baba imaretinden gelen geçene aş verilmesini de Evliyâ Çelebi büyük bir coşku ve hayranlık içinde anlatır:

"... Ve bu âsitâne'de her gice âyende ve revendegânlardan şeb u rûz ikiyüz ve üçyüz atlılar ve nice yüz piyâdegânlar eksik olmayup cümle pâ-bühre'ne ve ser-bühre'ne abdâlân-ı Hudâ köçekleriyle cümle misâfirine cân ve baş üzere hizmet idüp çul ve torba ve kahve ibriği ve tencere çıkartma-dan matbah-ı Keykâvus'den nice gûne ni'met-i nefiseleri yidirüp içirüp kondurup göçürürler. Ammâ selef pâdişâhları bu âsitâne'ye himmet na-zarıyla nazar idüp dırahtistân-ı kûhistân koruları içre ve yaylalarında oniki bin aded sağmal koyunlar ve bu kadar sığırı ve çamus ve at ve katır ve tay-lakları vardır. Gayrı gûne eşyâ-yı evkafâtları ana göre kıyâs olma. Hulâsa-i kelâm bu dergâhun âb u hevâsından ve erbâb-ı ma'ârif cânlarından hazz idüp bir hafta meks eyleyüp aziz merhûmun rûh-ı şerîfiyçün bir hatm-i şerîf tilâvet idüp cümle Rûm erenleri cânlarından birer hedâyâlar alup andan cümle ahhâb ile vedâ'laşup şark tarafına..."⁵⁰

Bu Gazi Osman Baba ile Bayburd Kalesi yanında yatan Gazi Osman Baba'nın ve yine Evliyâ Çelebi'nin bahsettiği Emir-i Çin Osman adlı kim-senin bir bağlantısı var mıdır, bilinmiyor. *Saltuknâme*'de geçen Emîr Os-man'ın da bu zatlarla bir münasebeti olduğu düşünülebilir⁵¹.

Saltuknâme adının geçişi Sarı Saltuk Gazi'yi ve bu kimse hakkında *Ev-lyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*'ndeki bahisleri akla getirir. Evliyâ Çelebi, Sarı Sal-tuk'tan ilk defa eserinin ilk cildinde (Bozacılar Esnafı)nın piri olarak söz eder:

⁴⁹ *A.g.e.*, 8. cilt, s. 766-769.

⁵⁰ *A.g.e.*, 8. cilt, s. 272.

⁵¹ Ebu'l-Hayr-ı Rumî, *Saltuk-nâme*, I. cilt, Hazırlayan: Şükrü Halûk Akalın, Ankara 1988, s. 9-12, 41. v.d.

“Ammâ, bozacılar pîrimiz (Sarı Saltuk) Sultândur dirler, ise de hilâf-dur. Çünkü bu Sarı Saltuk hazretleri bir ulu sultân olup bu hakîrûn ecdâdı Türk-i Türkân (Hvâce Ahmed Yesevî) hazretlerinün halîfesidür ki hasîb u nesîb ve ırk-ı tâhirden olup ism-i şerîfleri (Muhammed Buhârî)dür.

“Pîr-i Türkân (Hvâce Ahmed Yesevî) hazretleri Hacı Bektâş-ı Velî-i Horâsânî hazretlerini irşâd idüp Rûm'a Selçukiyân'a gönderdikde hikmet-i Hudâ Rûm'a Osmâncık asrında gelüp Orhan Gazî ile gazâ idüp yeniçeri askerinin dahi tertîb eyledi. Sonra ceddimiz müşârün ileyh (Hvâce Ahmed Yesevî) ibn Muhammed Hanefî Horâsân erenlerinden yediyüz kişiyi (Muhammed Buhârî)ye terfîkân Rûm'a Hacı Bektâş-ı Velî'ye imdâd gönderdi. Muhammed Buhârî rüfekasıyle sefere hazırlanup yola revân olacağı vakit Hvâce Ahmed Yesevî tarafından şu yolda tenbîhât icrâ kılındı:

“Saltuk Muhammed'im!... Bektâş'ım seni Rûm'a göndersin. (Leh) diyârında dalâlet-âyîn olan Sarı Saltuk sûretine girüp ol mel'ûnı, Dobrıca(da) bir ejderi -bir tahta kılıç virerek- bu kılıç ile katl eyle. Makedonya, Dobrıca'da, yedi kırallık yirde nâm u şân sâhibi ol” diye ta'lîmât virdikden sonra yola çıkardı. Muhammed Buhârî Rûm'da Hacı Bektâş'a gelip ceddimizin emrini teblîğ eyledi. Hacı Bektâş-ı Velî hazretleri dahi Muhammed Buhârî'yi Rûm'a gönderdi. Dobrıca kâfiristânında yetmiş nefer âşıklarla seyâhat idüp (Kâligra) (= Kaliakre) mağaralarında ejderi katl eyledi. Kırk bin kâfir ve Dobrıca kırallı Pravadi kal'esinde îmâna geldiler. Andan sonra Saltuk Muhammed tebdîl-i câme idüp Leh memleketinde Sarı Saltuk nâmındaki papası katl idüp papasın savmî'asında Sarı Saltuk nâmıyla karâr eyledi. Pes perdeden Leh memleketinde sâkin olan Lepka kavmi Tatarınun cümlesini İslâm ile müşerref eyledi. Ba'dehu Saltuk Muhammed Buhârî Leh diyârından hurûc idüp Tadaşka iskelesine geldi ki burası Bahr-i Muhît kenârında bender bir şehri-azîmdür. Elli bir târîhinde manzûrımız olduğı inşa'llah tahrîr olunur. İşte bu şehri feth idüp Lepka Tatarından yüz elli bin ümmet-i Muhammed'i anda iskân itdi. Sonra yine ikiyüz bin Lepka kavmiyle hurûc idüp (Hvâce Ahmed yesevî, Hacı Bektâş-ı Velî-i Horâsânî) sancagıyla tâ Moskov diyârında... şehrine varınca kılıç urup altıyüz bin Heşdek Tatarlar'ın İslâm'la müşerref itdi. Hâlâ Moskov'da da Heşdek kavminden, Leh'de Lepka Müslümanlarından çok kavim yokdur. Saltuk Muhammed Buhârî bu gûne bir mücâhid-i fi sebili'llâh Sultân idi. Bozacılara pîr olmak nerden. Bu söz ancak efsâne-i bozacıyandır.”⁵²

⁵² A.g.e., I. cilt, s. 659-600.

Evliyâ Çelebi, Silistre eyaletinde seyahat ederken “Kâligra Sultan” diye andığı Sarı Saltuk Gazi’nin tekkesini ziyaret eder. Bu tekkenin inşa sebebini şöyle açıklar:

“Bu âsîâne-i sa’âdetün sebab-i inşâsı oldur ki bi’z-zât Hacı Muhammed Bektâş-ı Velî (Yesev) şehrinde Türk-i Türkân Hvâce Ahmed Yesevî’den cihâz-ı fakrî kabûl idüp diyâr-ı Rûm’da sâhib-i seccâde olmaga izin almış ve üçyüz yetmiş fukarâsıyla bu Kâligra Sultân ser-çeşme-i fukarâ olduğu hâlde Rûm’da Orhan Gazi’ye gelip sığınmışdı. Bursa fethinden sonra Hacı Bektaş Kâligra Sultân’ı yetmiş kadar fukarâsıyla Moskov, Leh, Çeh, Dobruca diyârlarına gönderüp Rûm erenlerinden olmaga izin virmişdi. “Dobruca’da bir böcük var, anı öldür, ibâdu’llahu şerrinden kurtar” diyü Kâligra Sultân’un eline bir tahta kılıç, bir seccâde, bir tabl, kudûm, alem virüp göndermişdi. O da Kâligra kal’esine gelüp oradan alâmele’ün-nâs postlarını deryâya serüp deff ve kudûm çalarak bir günde diyâr-ı Kırım’a, andan Moskov diyârında (Heşdek) tâifesine, oradan da Leh diyârında Lepka tâifesine varmış, oradan da tebdil-i câme ile Leh diyârında Daniska iskelesine gelmiş (Esvet Nikola Sarı Saltuk) nâmında bir râhib ile hem-sohbet olup anı katl iderek lâşe-i murdarını pinhân itmiş ve nice seneler (Ben Sarı Saltuğ’ım) diye binlerce adamı nihânice dîn-i Muhammedîye da’vet iderek İslâm ile müşerref itmişdür. Kendüleri de asfaru’l-levn olduklarında cenab-ı Ahmed Yesevî künyelerini (Saltık Bay) komışlardı. Asıl ism-i şerifleri Muhammed Buhârî’dür.”⁵³

Sonra Sarı Saltuğ’un Dobruca kıralının kızlarını yedi başlı canavardan nasıl kurtardığına dair menkabeyi ve buna bağlı olarak kızları kendisinin kurtardığını iddia eden rahiple Saltuğ’un bir kazanda kaynatılmasıyla ilgili bir diğer menkabeyi anlatan Evliyâ Çelebi, doğru söyleyenin pişmeyi kurtulacağını, rahibinse pişip büryan olacağını hikâye eder. Saltık pişmeden kurtulur. Bu kurtuluştaki menkabeye göre, Hacı Bektaş’ın mendiliyle bir kayayı silip “Saltık Muhammed’im ıztırâbda ve terlemektedir. Hak mu’in ve destgiri ola” diye dua etmesinin rolü vardır. Bu dua sırasında Velî’nin yanındaki kayadan tuzlu su akmağa başlar, Evliyâ Çelebi Hacı Bektâş-ı Velî tuzunun o gün hasıl olduğunu yazar. Sonra Dobruca kıralının İslâmiyet’i kabul edip “Ali Muhtar” adını almasını anlatan Evliyâ Çelebi, Saltuğ’un vasiyeti üzerine yedi tabut hazırlayıp ölüyü gasl ettikten sonra bir tabuta koymalarını, her tabutu alan kıralın açıp bakınca Saltuğ’un cesedini tabutta görüp memleketine götürmesini hikâye eder. Bunlar Moskov, Leh, Çek, İşfit, Edrine, Buğdan ve Dobruca kıralarıdır. Her kıral Sarı

⁵³ *A.g.e.*, 2. cilt, s. 133.

Saltuğ'ı memleketlerine götürüp gömer. Bunlardan Edirne kiralı tabutu Baturye adlı şehrin manastırına gömer. Halen bu şehrin adı Babaeski olup Sarı Saltuk Gazi'nin mezarı ziyaretgâhdır. Bugdan kiralı da Bozova kal'esi yakınlarındaki "deyr-i kadimleri"ne gömmüştür. Sonrasını Evliyâ Çelebi şöyle açıklar:

"Hâlâ ol deyr yirinde Akkirmân fethinden sonra Bâyezîd-i Velî bir mescid, bir medrese ve han binâ itdirüp Saltuk Muhammed Buhârî üzre bir kubbe-i pür-envâr inşâ eylemişdür. Der-i sa'âdeti üzerinde şu târîh vardır. "Geliniz bâb-ı mu'allâyı ziyâret kılınız." Hâlâ ol şehre Babadağı dirler, bir şehir-i şîrîndür. Cümlesi (Muhammed Buhârî Sarı Saltuk) Sultân evkafıdır. Yigirmi bir sene Saltık-ı Ruhbân nâmıyle millet-i Mesihî'den görünüp nice kefereyi dîne da'vet iderek mücâhid-i fi sebîl-İllâh oldu.

Yidinci tabutu da Dobrıca kırallığından İslâm ile müşerref itdiği (Ali Muhtar) alup asıl maksadımız olan Kâligra kayalarında ejderhâ magarasında defn eyledi."

Saltuk Gazi'nin "Kâligra Sultan" namıyla anıldığını, tekrarlayan, Kâligra'nın Lâtince (Ejder-i heft-ser = yedi başlı ejder) demek olduğunu ve onun için yedi kıralda medfun olup asitanesi bulunduğunu yazan Evliyâ Çelebi, sözlerine şöyle devam eder:

"Üçü Âl-i Osmân hükminde ulu âsitânelerdür. Her diyârda birer isim ile müsemâdur. Rûm'da Baba Sultan, Sarı Saltık Sultan, Kâligra Sultan dirler. Ammâ kâfiristan, hristiyânistânda (Esvet Nikola) dirler. Cemî'-i millet-i Mesihîye mu'tekidlerdür. Hâlâ cemî'-i dervişleri deff ve kudümlerini çalarak, alem-i peykerlerini açarak dib Frengistân'da gezüp pâdişâhâne zevk u safâlar iderler. Tatyîb-i hâtırlarıyle cümle nasârî mukayyed olup ihsân-ı firâvânlar idüp memnûnen âsitânelerine gönderirler. Ammâ bizim deryâdan halâs olup âsitânesinde mihmân olduğumuz (Tekye-i Kâligra Sultan) Karadeniz kenârında evc-i âsumâna ser çekmiş bir burundur ki fil hortumu gibi deryâya uzanmışdı."⁵⁴

Buradaki dağ ve kayalıkları, açık havada Sinop'tan görünüşlerini anlatan Evliyâ Çelebi türbe ve tekkeden bahisle:

"(Kâligra Saltık Sultan) bu Kâligra kayalarının ta burnında bir magara derûnında medfûndur, ki ejderhânun gar-ı karârı idi. Bu mahalde bulunan tekyesinün ibtidâ bânisi Ali Muhtar'dur. Azîzün ağaç, kılıcı, sapanı, deff ve kudümü, alemi, sancağı, bayrakları hâlâ durur. Âsitânesinde müte'addid hücreleri, yaz meydânı, kış meydânlarının cânib-i erba'ası pâk,

⁵⁴ *A.g.e.*, 2. cilt, s. 137.

pâkize kurban postlarıyla döşenmiş, her post üzerinde birer sâhib-i ma'rifet, ehl-i ilm ü fazl cânlar vardır. Cümle ehl-i sünnet ve'l-cemâ'atden, mü'min, muvahhid, evkat-ı hamselerini mescidlerinde edâ ider sâhib-i tertîb yüzi mütecâviz âşıkân-ı sâdıkandır... Türbe-i pür envârun revzenleri hep deryâya nâzırdur. İbretnü mâ bir matbah-ı Keytavus-ı vardır ki gice gündüz ni'meti mebzûldür."⁵⁵

Seyyahımız tekkede kurban kesilmesini ve bununla ilgili bir inancı da şöyle hikâye eder:

"Ba'zı kimseler tekyede kurban zebh idüp kartallara bezl iderler. "Kartallar eger zebh olınan kurbanun etinden ekl iderlerse hâcet kabûldür, ekl itmezlerse hâcet kabûl degûldür" diye evfâh-ı avâmda şâyî'dür. Bu Kâligra Sultan'un daha nice yüz menâkıbı vardır ammâ biz ihtisâr eyledik."⁵⁶

Seyâhât-nâme'de Babadağı şehri anlatılırken bu menkıbelerden biri şöyle hikâye edilmiştir:

"Saltık bay burada medfûn olmağla şehre (Babadagı) demişlerdür. Evvelleri çengelesitân bir yir imiş. Bâyezîd-i Velî Saltık Bay'ı vâkı'asında görüp bu şehri anlara vakfeyleşdür. Ammâ kal'ası harab olmışdur. Sûrı dahi münhedimdür. Nice kere Kazak (Yeni Sıla) nâm mahalden Tuna kayıklarıyla gelüp bu Babadağı şehrini basarak âsitâne-i Saltık Bay'un sahan, tencere, fulâtını alup giderken bir gün bir gice serseri gezüp şaykalarına vâsıl olamadıklarından cümle bakır evâniyi tekyeye getirüp avdetde ehl-i vilâyet eline esir düşmüşlerdür. Deryâdaki gemileri dahi temevvüc-i deryâdan kenâre düşüp pâre pâre olarak ahâli mâl-ı ganâ'imini taksîm eylemişlerdür."⁵⁷

Şehrin gezinti yerleri anlatılırken Saltuk Gazi'yle ilgili yerler şöyle tanıtılmıştır:

"Şehrün şarkında Kula bâğları, Bekir Aga hânesi, esnesinde yâr bâğları, Dede Saltık Sultân korusu, bir azîm hıyâbân ve hiyaristân-ı lâlezâr sayd u şikârı kesretli bir mahall-i dil-ârâdur. O kadar korudan bir kimse haşeb almaga kadir olamaz. Meger hâkimün izniyle ola. Cümlesi Saltık Sultân dergâhına mahsûs evkafdur. Burası Saltık Sultân hazretlerinin nice bin koyun, sığırı, atları, kısrakları, taylakları ile mâl-â-mâldür."⁵⁸

⁵⁵ *A.g.e.*, 2. cilt, s. 138.

⁵⁶ *A.g.e.*, 2. cilt, s. 139.

⁵⁷ *A.g.e.*, 2. cilt, s. 362.

⁵⁸ *A.g.e.*, 2. cilt, s. 365.

Evliyâ Çelebi, Babaeski'den geçerken Sarı Saltuğ'un buradaki kabrine temasla: "Sonra Sarı Saltık Bay Pravadi kurbinde merhûm oldukda vasiyyet-i sâbıkası üzere na'ş-ı yedi aded tabuta konarak her fırka bir tarafı götürürken EdİRne kıralı dahi "Ben âdem bizdendir" diye na'ş-ı şaltık'ı getirüp bu Babaeski'de defn itdirür. İşte buna mebnî kasabaya "Babaeski" dimişlerdür. O şeref ile günden güne ma'mûr olmadadır."⁵⁹

Seyâhatnâme'de Bor'dan bahsedilirken eski mezarlıktaki "Sarı Saltık Tekyesi"nin bir tekye-i beктаşyan olduğu açıklanır⁶⁰.

Evliyâ Çelebi'nin Hoca Ahmed Yesevî'yi andığı yerler yalnız buraya kadar zikredilenler değildir. O, misal olarak Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye çıkışı sırasında da bu ceddinden söz eder:

"... Yine bunların zamân-ı hilâfetinde ecdâd-ı izâmımızdan Türk-i Türkân Hvâce Ahmed Yesevî hazretleri Horâsân'dan halifesi olan Hacı Bektâş-ı Velî'yi üçyüz fukarâsıyla sâhib-i seccâde idüp deff u kudûm u alem u tarf virüp Orhan Gazî'ye gelip mülâki olduğu gibi Brusa üstüne gelüp feth itdiler ve andan Kostantâniye fethine mübâşeret idüp sene 758 târîhinde Gazî Süleymân Beg ibn-i Orhan Gazî yetmiş kibâr-ı evliyânun ve Hacı Bektâş-ı Velî'nün izni ve re'y u tedbîriyle Süleymân Beg, Kara Mürsel, Kara Koca ve Kara Yalva ve Kara Biga ve Kara Sıgla nâm kırk kara bahadırân ile yek dil ü yek cihet tulum salları inşa idüp cümle kırk kişi salları ile deryâyı ubûr idüp hâk-i Rûm'a kadem basup..."⁶¹

Osmanlılar'ın Rumeli'ye çıkışını bile Yesevî halifesi Hacı Bektâş'a bağlayan Evliyâ Çelebi'nin *Seyâhatnâme*'sinde, Ahmet Yesevî'yi ilgilendiren bir bahis de I. Selim'in şehzâdeliğinde Türkistan'a gidip Yesevî kabrini ziyaretine dair hikâyedir. Bu ziyareti bir ihtiyarlar sohbetinde Halimî Efendi'den dinlediğini iddia eden Evliyâ Çelebi, 1516 yılında ölen Halimî Efendi'ye olağan üstü uzun bir ömür sürdürerek kendine has mübalağalarından birini yapar. Belki babası veya dedesinden dinlediği ve belki de tamamen hayal mahsulü bir Türkistan seyahatinden bahseder. Uzun uzun anlatılan bu seyahatin özeti şudur:

Yavuz Selim, şehzâdeliği sırasında Trabzon'dayken bir gün Halimî Efendi ile Kara Nedim'i yanına çağırıp gizli bir seyahata çıkacaklarını söyler. Elbiselerini değiştirip Bektaşî kılığına girerler. Bir sabah kimseye haber vermeden yola çıkarlar. Dağıstan'a, Acemistan'da çeşitli şehirlere

⁵⁹ *A.g.e.*, 2. cilt, s. 480.

⁶⁰ *A.g.e.*, 3. cilt, s. 191.

⁶¹ *A.g.e.*, 1. cilt, s. 89.

uğrarlar, hattâ Şah İsmail'e konuk olurlar. Yavuz, Koca Selim dede adını takınmıştır. Bu arada Türkistan'a giderken. Evliyâ Çelebi bu bahsi şöyle ifade etmiştir:

“... Hacı Bektâş-ı Velî üstâdı Türk-i Türkmân Hvâce Ahmed-i Yesevî ziyâretine me'zûn olup İsfâhân'dan nice şehir-i azimler seyr ü temâşâ ide rek Yesevî hazretlerin ziyâret idüp andan nice kibâr-ı evliyâu'llahlar ziyâret idüp du'â-i hayrlerin alup ve nice kibârı evliyâu'llahun merkad-i şerîflerin ziyâret iderek...”⁶²

Bu şekilde Evliyâ Çelebi, o kendine has zengin muhayyilesiyle Şehzâde Selim'e Ahmed Yesevî'yi ziyâret ettiriverir. Tesbit edilebildiği kadarıyla *Seyâhatnâme*'de yazılan Ahmet Yesevî bahisleri bunlardır.

Sonuç olarak denilebilir ki:

Evliyâ Çelebi, Ahmed Yesevî soyundan geldiğine samimiyetle inanmıştır. Bu inancını büyük bir gururla ifade etmektedir. Türklerin Anadolu'ya geliş, yerleşiş ve Rumeli'ye geçişlerinde Hoca Ahmed Yesevî'nin, Hacı Bektaş-ı Velî dolayısıyla da olsa, bu rolü bulunduğu da Evliyâ Çelebi'nin şüphesi yoktur. *Seyâhatnâme*'nin konumuz bakımından asıl önemli yönü, Ahmed Yesevî tesir ve geleneğinin Onyedinci yüzyılda Anadolu'da, hattâ Rumeli'de yaşadığına söylentiye dayansa da zengin bir kaynak teşkil etmesidir. Nitekim bu yazıda yer alan kişi ve bunların adına bağlanan kuruluşlardan bazılarını Prof. Köprülü “*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*” adlı eserinin “Rûm Diyârı'nda Halîfeleri” başlıklı bölümde tanıtmış, bu kişi ve kurumların “Bektaşî Menkabesi”nin oluşmasındaki rolü üzerinde durmuş, hattâ Hacı Bektaş'ın Hoca Ahmed Yesevî'nin halîfesi olup olamıyacağı konusunu derinliğine incelemiş ve şu hükme varmıştır.

Bektâşiler, “halk arasında esâsen mevcut an'aneleri alarak arasına Hacı Bektaş Velî'yi sokuşturmak” gibi basit -fakat bu suretle yenibir şekle sokulmuş menkabenin umumî efkâra büsbütün yabancı gelmemesini te'min ettiği cihetle mâhirâne- bir usul takip ettikleri için, Hoca Ahmed Yesevî hakkında esâsen mevcut an'aneleri alarak onunla Hacı Bektaş Velî arasında bir bağ yaratıvermişlerdir. Her halde VII. asrın ikinci yarısından beri Anadolu Türkleri arasında Ahmed Yesevî menkabesinin yaşadığını ve bu Garbî sâhadaki menkabenin Şarkî ve Şimâlî sahalardakinden daha karışık ve onlara göre tarihî hakikatten daha çok uzak olduğunu kuvvetle iddia edebiliriz.”⁶³

⁶² *A.g.e.*, 10. cilt, 1938, s. 98.

⁶³ Köprülü, F., *a.g.e.*, s. 48.

Evliyâ Çelebi Hacı Bektaş ve Ahmed Yesevî bağlantısına da samimiyetle inanmıştır. Ancak onun ısrarla üzerinde durduğu husus, bu asitane, dergâh veya zaviyelerde rastladığı dervişleri, genellikle inanmış, dindar ve beş vakit namazlarını kazaya bırakmayan kimseler olarak takdim edilmiştir.

Tahkiki gereken konulardan biri de Sarı Saltuk'la Ahmed Yesevî arasındaki bağlantıdır. Çünkü *Saltuk-nâme*'de adları geçen şahıslar arasında Ahmed Yesevî ismine rastgelmemektedir. Yine Saltuk Gazi'nin bu me-nakıb kitabında iki kere Türkistan'a gidişinden bahsedildiği ve Zal oğlu Rüstem'in mezarını ziyareti⁶⁴ söz konusu edildiği halde Ahmed Yesevî'yi ziyareti üzerinde durulmamıştır.

Bu arada *Neşri Tarihi*'nde Geyikli Baba, "Baba İlyas müridlerinden ve Seyyid Ebû Elvan tarikatindedir" diye geçmektedir⁶⁵.

Tokat'taki Sünbüllü Baba'nın ise Muinuddin Pervane'nin kızı Safiye'din ve'd-dünya'nın azatlı kölesi Hacı Sümbül olduğu, zaviyenin muhteşem kapısındaki 1292 tarihli kitabeden anlaşılmaktadır⁶⁶.

Sonuçta üzerinde durulacak bir nokta da Ahmed Yesevî geleneğinin Anadolu'nun bazı köşelerinde yakın yıllara kadar devam ettiği. 1930'lu yıllarda Orta Anadolu'da bir araştırma yapan Dr. Şükrü Akkaya'nın bazı tesbitleri olmuştur. Dr. Akkaya Amasya dolaylarındaki tesbitlerini şöyle ifade eder:

"Merzifon civarında Alıcık'ta Gül Ali, Kenan elinden gelen Kenan Baba, Osmancık'ta Koyun Baba, Kum Baba; Dip Hacı köyünde Rumî Hoca, Oymaağaç'ta Kemal Baba, İslâmlığı yayma, Anadolu'yu İslâmlaştırma mücahedelerinde şehit düşmüşler. Sağ kalanlar halka islâmiyeti kabul ettirerek birer mıntakaya yerleştirmişler."⁶⁷

Orta Anadolu'da bir Dolaşma adlı eserinde Dr. Şükrü Akkaya, yukarıda adlarını saydıkları arasında geçen Rumî Hoca'nın, nakledildiğine göre Horasan'dan gelen Ahmed Yesevî halifelerinden olduğunu, Keçikalesi muharebesinde bu kaleyi zaptettiğini, sonra da bu tepede şehit düştüğünü yazar. Ancak şu düşüncesini de eklemekten geri kalmaz:

⁶⁴ Ebu'l-Hayr-ı Rumî: *Saltuk-nâme*, 2. cilt, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988, s. 14.

⁶⁵ Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*, I. cilt, Hazırlayan: Mehmet Altay Köymen, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983, s. 83.

⁶⁶ Yavi, Ersal, *Tokat*, İstanbul 1988, s. 48.

⁶⁷ Akkaya, Şükrü, *Orta Anadolu'da bir Dolaşma*, Ankara 1934, s. 166.

“Türbenin duvarında nakışlı Rumca bir kitabenin bulunuşu ve eski kale bakıyesi, buranın da vaktiyle bir hristiyan azizinin ziyaretgâhı olduğunu akla getiriyor.”⁶⁸

Evlîyâ Çelebi'nin Ahmed Yesevî mensubu gösterdiği Piri Baba'nın ise, Şükrü Akkaya'nın kitabında, bir mesçi çırağı olduğu ve hicaz'da bulunan ustasına efsanevî bir seyahatle sıcak helva götürdüğü kaydedilmiştir⁶⁹.

Daha yeni tarihli bir eserde Prof. Dr. Hikmet Tanyu merhumun *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri* adlı doktora tezinde, daha ilgi çekici bilgiler veriliyor. Eserde Keskin'in batısında, Hasan dede köyünün güneyinde, Böyrek dağının doğu eteklerinde Haydar Dede Türbesi anlatılırken halktan topladığı bilgileri şöyle aktarıyor:

“Ahmed Yesevî'nin oğlu, Rum diyârını İslâmlaştırmak için geliyor, buradaki mücahedede esir oluyor. Ve Haydar Dede köyünde bir kuyuya (Deli Kuyu) hapsediliyor. Babası çok uzak mesafeye rağmen hissediyor: ofl diyor, oğlunun hapsolunduğunu söylüyor. Nihayet onu kurtarıyorlar. Babasını ziyaretten sonra gene dönüyor. Tekrar mücadele ediyor, oraya yerleşiyor.”⁷⁰

H. Tanyu bu konudaki daha başka söylentileri de nakleder, “hatta Ahmed Yesevî'nin güvercin donuna girip oğlunu kurtarmak için Anadolu'ya gelişini anlatanlar da vardır, der. Halk arasında 1960 lı yıllarda söylene gelen bu inançlar, Haydar Dede'nin Anadolu'ya gelen ilk erenlerden olması, Ahmed Yesevî'nin oğlu olarak tanınması ve Hacı Bektaş-ı Velî'den önce Türkistan'dan geldiğini anlatması bakımından önemlidir⁷¹. Fuat Köprülü *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserinde *Hacı Bektaş Velâyetnâmesi*'nden naklen Ahmed Yesevî'nin Haydar adlı bir oğlu olduğunu, 12 yaşındayken başına taç ve beline kılıç kuşatılıp 5000 savaççıyla savaşa gönderildiğini, Allah'ın adını anmayı unuttuğu için yenilip Bادهşan'da esir düştüğünü ve Hacı Bektaş tarafından kurtarıldığını hikâye etmektedir⁷².

Haydar Dede Türbesi ve kuyusu halen ziyaret yeri olup delileri iyi ettiğine inanılmaktadır.

⁶⁸ *A.g.e.*, s. 168.

⁶⁹ *A.g.e.*, s. 47.

⁷⁰ Tanyu, Hikmet, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara, İlahiyat Fakültesi Yayını, 1967, s. 126.

⁷¹ Tanyu, Hikmet, *a.g.e.*, s. 127.

⁷² Köprülü, Fuat, *a.g.e.*, s. 43, yine bu eserde Hoca Ahmed'in İbrahim adlı bir oğlu ile Gevher Hoşnâs veya Şehnâz adlı bir kızı olduğu yazılıdır, s. 62.

Prof. Tanyu, eserinde Hüseyin Gazi ziyaret yerinden bahsederken, Şükrü Akkaya'nın kitabından naklen "Bektaşî köylerinde dolaşan rivâyetlerin hülâsası şöyle oluyor: Osman oğlu Orhan zamanında Ahmed Yesevî'nin işaretleri ve Batum padişahının emriyle Bektaş Veli, Hüseyin Efendimizin neslinden 300 halife Ortaasya'dan hareket etmiş. Malatya'dan girerek küffarla çok kanlı harpler yaparak Eskişehir'e kadar İslâmlığı yaymışlar. Malatya'da Seyyit Battal Cafer, Erzincan'da -Eskişehir'de olacak- Seyyit Gazi, Ankara'da Hüseyin Gazi İslâmiyeti yaymağa çalışıyorlar," der⁷³.

Nihayet yine Prof. Tanyu, Fırat nehri kenarındaki Şeyh Hasan Dede Türbesi'nden bahsederken, bu şahısla Ankara'nın Hasan Dede köyündeki Hasan Dede'nin benzerliklerine işaretlerle bir efsaneden söz açar:

"Efsaneye göre Garbî Dersimliler, büyük Türk mutasavvıfı Hoca Ahmed Yesevî'nin neslindedir. Bu soydan gelen Şeyh Hasan Dede, Moğol akını önünde aşiret halkı ile beraber Horasan'dan Bağdat'a gelmiş, bir hayli dolaşmalardan sonra sırasıyla Hicaz, Mısır, Bağdat, Konya'da bulunmuş, ve son olarak şimdiki eski Malatya'ya yerleşmiştir (H. 630-M. 1232)" dedikten sonra bu söylentinin tarihî olaylara uyduğunu açıklar⁷⁴.

Sonuç olarak denilebilir ki, belki efsane veya menkabe, belki Evliyâ Çelebi'nin zengin muhayyilesinin ürünleri, belki bir tarikatın temellerini daha güçlü bir zemine oturtmak için çıkarılmış söylentiler, bütün bunların doğru olmadığı veya olamayacağı ispatlanabilir. Gerçek olan Anadolu halkının manevî dünyasında asırlar boyu Hoca Ahmed Yesevî adının ve geleneğinin yaşamış ve yaşamakta bulunmasıdır.

⁷³ Tanyu, Hikmet, *a.g.e.*, s. 89-90.

⁷⁴ Tanyu, Hikmet, *a.g.e.*, s. 202.

